

TARİH ÇALIŞMALARI

Editör: Doç.Dr. Serdar GÖKTAŞ

TARİH ÇALIŞMALARI

Editör

Doç.Dr. Serdar GÖKTAŞ

yaz
yayınları

2024

TARİH ÇALIŞMALARI

Editör: Doç.Dr. Serdar GÖKTAŞ

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6104-22-8

Temmuz 2024 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3

İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Atatürk Dönemi'nde Tanıtım Faaliyetleri Bağlamında Uluslararası Fuarlar (1923-1938)	1
<i>Malike BİLEYDİ KOÇ</i>	
1521'de Belgrad'ın Osmanlı Kadrajına Girmesine Etki Eden Dış Dinamikler	32
<i>Funda DEMİRTAŞ</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE TANITIM FAALİYETLERİ BAĞLAMINDA ULUSLARARASI FUARLAR (1923-1938)

Malike BİLEYDİ KOÇ¹

1. GİRİŞ

Tanıtım kavramı, bilgi eksikliğini gidermek için haber verme ve halkın tutum ve davranışlarında değişiklik yapma, halkın aydınlatılması olarak tarif edilebilir. Tanıtım, kısa orta ve uzun vadede farklı beklentileri olan hedef kitleler üzerinde farklı uygulama yöntemleri içermektedir. Hedef kitleye koordinasyon içerisinde ulaşılması için tanıtım yöntemlerinin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Ülkeler rekabetçi düzen içerisinde kendilerini etkin bir biçimde ifade edebilmek amacıyla dış tanıtım yollarına başvurumaktadırlar. Dış tanıtım ya da uluslararası tanıtım, siyasal, sosyal, kültürel, turistik ve ekonomik tanıtım olarak çerçevelendirilebilir. Tanıtım faaliyetlerinin amacı gücü korumak, çıkarları savunmak, itibarı arttırmak, güven oluşturmak ve yurt dışında ülke imajını geliştirmek için tasarlanan çalışmalar olarak ifade edilebilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir devlet politikası şeklinde yürütülen uluslararası tanıtım etkinlikleri içerisinde, Türkiye'ye özgü kültürel değerler ve birikimlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan, anında gerçekleşecek iletişim ve tanıtım ortamlarını içeren fuarlar önemli bir yer tutmuştur. Özellikle bu faaliyetler kapsamında ülke hakkında olumlu imaj oluşturmak, ülkelerin diplomasi gücünü, ekonomi ve turizm potansiyellerini arttırmak

¹ Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, İstanbul/Türkiye, mbileydi@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4118-286X.

ön planda yer almıştır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde fuar sözcüğü, belli zamanlarda, belli yerlerde ticari mal sergilemek ve satmak amacıyla açılan büyük sergi olarak tanımlanmaktadır. Fuarların en önemli özelliği, uluslararası niteliğe sahip olmalarıdır. Bu sayede ülkeler fuarlar aracılığıyla kendilerini, faaliyetlerini anlatma ve tanıtmaya fırsatını elde etmektedirler. Türkiye'nin zengin kültürel mirasa sahip olması bu özelliği ile pek çok ülkeden farklılık göstermesinin yanında bu farklılık uluslararası tanıtımın önemini ve etkisini daha da arttırmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet Türkiye'si kuruluş aşamasıyla beraber bu özelliğinin bilinciyle hareket ederek uluslararası düzeyde siyasi, ekonomik, turistik, sosyal ve kültürel alanda tanıtım çalışmalarını devlet politikası şeklinde yürütmüş, çeşitli tanıtım yöntem ve tekniklerini kullanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan bir ulusun Kurtuluş Savaşı ile bu yenilgiyi zafere dönüştürmesi, savaşı kaybeden devletler arasında bir ilki oluşturmuştur. Mücadelenin savaş basamağını tamamlayan idealist kadro, mücadelenin ikinci aşaması olan devrimler sürecini başlatmış, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma idealiyle hareket etmiştir. Cumhuriyet idaresi siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Ülke içerisinde uygar bir medeniyet olma ideale yönelik faaliyetler adım adım yürütülürken tarih boyunca Batı'nın ön yargı ile yaklaştığı olumsuz Türk imajını ortadan kaldırmak aynı zamanda Türk kültürünü dünya kamuoyuna tanıtmak da amaçlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, sağladığı etkin uluslararası temaslarının yanında sahip olduğu potansiyeli ile bir yandan fuarlar aracılığıyla kendini tanıtmayı amaçlarken diğer yandan uluslararası ticari ilişkiler kurarak ülke ekonomisine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Çalışmada yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinin uluslararası fuarlara katılım süreci ve söz konusu fuarlara katılım amacı değerlendirilerek, hedeflerine ulaşmış ulaşmadığı sorusuna yanıt aranacaktır.

2. ULUSLARARASI FUARLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Tarihte yerleşik düzene geçiş ile başlayan kentleşme sürecinde tarım üretimi ilerleme kaydetmiş, ürün çeşidi ve miktarı artınca üretilen malların dağıtım sorunları ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler, dağıtım problemlerinin çözülmesi amacıyla günümüz anlamındaki fuarların karşılığı olan o dönemdeki takas mekanları ve yerel pazarların kurulmasını gerekli kılmıştır. Gezgin tüccarlar aracılığıyla yaygınlaştığı kabul edilen ticaret, ilk şekli olan gezici durumdan satma ve satın alma faaliyetlerinin sürdürüldüğü pazar ortamlarıyla gelişim göstermiştir. Bu tür pazarlar, kent ekonomisinin vazgeçilmez kaynaklarından birisi olmuştur (Akarpınar, 2004). Yunan ve Roma medeniyetlerinde ticaret ve festivallerin agora/çarşı adı verilen mekânda birleştiği bilinmektedir. Romalılar ele geçirdikleri şehirlerde ticareti geliştirmek, siyasi ve dini propaganda yapabilmek için panayırlar kurmuşlardır. Ortaçağ döneminde ise Doğu'nun uzak ülkeleriyle ticari temaslar kısıtlı kaldığı için fuarların başlıca işlevi, iç kaynaklarla karşılanmayan ürünlerin elde edilmesi olmuştur (Erdemir, 2017). İlk fuarların festival ve harman dönemlerinde kurulmuş olduğu tahmin edilmektedir. Bu fuarların şenlikler şeklinde düzenlenmiş olmaları olasıdır. Zamanla denizciliğin gelişmesiyle ticaret daha da önem kazanmış, limanlarda pazarlar ve fuarlar kurulmaya başlanmış, farklı ülke insanların bir araya gelmesi ile sosyal ve kültürel hareketlilik artış göstermiştir. Zamanla toplumlar arası ulusal ve uluslararası pazarlar, panayırlar ve sergiler, fuarları meydana getirmiştir.

Yunanca, “kutsal gün, ayin, bayram” anlamındaki “panegyris” sözünden türeyen panayırlar, uzak ülkelere gelen tüccarların buluştuğu büyük pazarları oluşturmuştur. Tarihte Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Arabistan’da dini bayramlarda, panayır adı verilen pazarların kurulduğu bilinmektedir. Ortaçağ Avrupası’nda panayırlar, özellikle halkın bir arada bulunduğu

dini günlerde, kiliseler çevresinde yer bulmuştur. Avrupa’da yolların kavşak noktalarında ve ırmaklar boyunca panayır sayısı artış göstermiştir. Günümüze kadar gelen ve fuar adını alan panayırlar, kendi dönemlerinde dünya ekonomisine etki etmişlerdir (Şen, 1996).

Eski dönemlerden beri var olan ve isim değişikliğine uğrayarak günümüze kadar gelen fuarlar, ülkeler arası iletişime ve iş birliğine katkı sağlayan uluslararası etkinlikler olmuşlardır. Eski dönemlerde panayır adını taşıyan fuarlar daha sonraları sergi olarak anılmışlardır. Sergiler, tarım ve sanayi ürünleri ile güzel sanatlara ait eserlerin ve el işi örneklerinin tanıtımıdır. Zaman içinde sergiler işlevlerini fuarlara devretmiştir. Fuar, Latince “bayram, alay, dini tören” anlamında “feria” sözünden türemiş, Büyük Sanayi Devrimi sonrasında ekonomik yönüyle öne çıkmıştır (Akarpınar, 2004). Fransa’da Cahmpagne Fuarları (427) bu dönemin en önemli fuarlarından olmuştur. Sanayi Devrimi’ne kadar dünya fuarcılığında devletin ilgisi, Fransa Kralı’nın 629 tarihinde Paris yakınlarında bir bölgeyi sabit fuar merkezi olarak tahsis etmesiyle başladığı bilinmektedir. Anadolu’da ise 12. ve 13. yüzyıllarda Yabanlu, Ezine gibi uluslararası panayırların işlemleriyle sadece yerel otorite ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti, katıldığı 1851 tarihli Londra Fuarı’ndan etkilenecek 1863 tarihinde devlet düzeyinde ilk Osmanlı Sanayi Sergisi’ni açmış ancak savaş ortamı ve ekonomik sorunlar nedeniyle fuarcılığa olan ilgisinin devamlılığını sağlayamamıştır (Badak, 2018).

Ulusal ve uluslararası nitelikteki fuarlar, belirli bir sanayi dalında veya genel çerçevede pek çok ürünün bulunduğu daha kapsamlı panayır ve sergilerdir. Fuarlar, perakende satıştan ziyade mallarını tanıtmak isteyen üretici veya toptancı tüccarlar için büyük önem taşımıştır. Katılımcı ülkelerin ürünlerini ve kültürlerini sergileme fırsatı elde ettikleri fuarlar, aynı zamanda işletmeler arasındaki dostluk ve iş birliğini destekleyen, ticaret ve

sanayiye canlandıran oldukça önemli ekonomik etkinlikler olmuştur.

3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ULUSLARARASI FUARLARA KATILIM

Türklerin ekonomik faaliyetleri içerisinde fuarcılık anlayışı oldukça eskidir. Bunun nedeni, Türklerin en eski dönemlerden itibaren ticaretle uğraşmalarından kaynaklanmaktadır. Kervanlar aracılığıyla yapılan bölgesel pazarların tarihi, Hunlar zamanında yürütülen İpek Yolu ticaretine kadar uzanmaktadır. Kervan ticareti, Uygurlar döneminde daha da gelişmiş, Turfan ticaret bölgesi olarak öne çıkmıştır. Karahanlılar ve Büyük Selçuklular döneminde bu pazarlar, sayıları artarak gelişim göstermiştir. Anadolu Selçukluları, devrildikleri Anadolu topraklarında yeni pazarlar oluşturmuşlardır (Akarpınar, 2004). Selçuklular döneminde kurulan en meşhur pazar, günümüzün uluslararası fuarı olarak ifade edilebilecek Yabancı Pazarı'dır. Pazar, çevre ülkelerden gelen tüccarların bir araya gelerek ürünlerini dolaşıma soktukları önemli bir ticari etkinlikti. Pazar, Selçuklu sultanlarının bilinçli bir şekilde yürüttükleri bir ticari faaliyet politikası olmuştur. Bu sayede dönemin önde gelen uluslararası faaliyeti olan fuarın kendi ülkelerinde kurulması başarısını göstermiş oldular. Kayseri yakınlarında bahar mevsimlerinde açılarak kırk gün süren pazar, 13. yüzyıl sonlarından başlayıp 14. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir (Sümer, 1985).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren pazarlar, panayır, bedestenler, kervansaraylar gibi ticari oluşumlar, iktisadi hayat için önem taşıyan faaliyetlerdi. Osmanlı ticaret hayatında ve devlet ekonomisinde önemli yer tutan panayır, bugünün fuarları gibi kabul edilebilir. Pazarların haftalık, panayırın yılın belirli aralıklarında toplanması

aralarındaki farkı gösterebilir. Pazar kurmadaki asıl amaç, şehir, kasaba, köy gibi yerleşim birimleri ile çevresinde bulunan yerel halkın karşılıklı ihtiyaçlarını karşılamalarına yöneliktir. Panayırlar ise yabancı ve yerli tüccarların katılımının sağlandığı, perakendenin yanısıra toptan satışın da yapıldığı büyük ölçekli ticaret merkezleriydi (Şen, 1996). Avrupa’da ticari amaçla yapılan sergi ve bu tür faaliyetler, Cumhuriyet dönemine kadar panayır olarak adlandırılmıştır. Sergicilik ve fuarcılık tarihinin ilk evreleri, ülkedeki panayır geleneğiyle yakından ilgili olmuştur (Badak, 2018).

Osmanlı Devleti, Bizans döneminden beri varlığını koruyan aynı zamanda Avrupalı ve yerli tüccarın buluşma noktası olan panayırların canlandırılarak sürdürülmesini amaçladığı gibi yeni pazarlar açarak ticaret hacmini ve vergi gelirlerini de yükseltmeyi hedeflemiş, devletin bu yöndeki stratejisi pazar ekonomisinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Panayırlar yerli ve yabancı tüccar grubunun adeta randevu yeri konumundaydı. Devlet, iktisadi faaliyetten elde ettiği gelirin önemi dolayısıyla tüccarları korumak için muhafızlar, bekçiler görevlendirmenin yanında tüccarların kolaylıkla ticaret yapabilmeleri için köprüler, geçitler, ticaret mekanları inşa etmiştir. Panayırlarda vergi gelirlerinin büyük kısmının güvenlik harcamalarını finanse etmesi, devletin panayır güvenliğine verdiği önemi göstermektedir. Aynı zamanda pazarlar Osmanlı padişahlarının verdiği emirlerin duyurulduğu yer olması bakımından siyasi bir içeriğe de sahipti. Bu nedenle pazarların muhafazası devletin mükelleflerinden biri olmuştur. Özellikle uç boylarda kurulan pazarlar, yabancı devletlerin tebaası da katıldığı için ahitnamelere göre belirlenmekteydi (Erdoğan, 1999). Panayırların şehir dışındaki taşra mahallelerinde ikamesi ile ticari dengeyi sağlamak adına yerli esnaf gruplarının korunması amaçlanmıştır.

Sanayi Devrimi ile ivme kazanan ekonomik gelişmeler var olan pazarı büyütüp çeşitlendirdiği gibi devrimin ideolojik ve kültürel yönde yansımaları da olmuştur. Dünya uluslarını bir araya getiren fuarlar, gelişen teknoloji sayesinde seri üretimin ortaya koyduğu ürünlere pazar bulunmasını sağladığı gibi yeniliklerin geniş kitlelere duyurulmasına da aracılık etmiştir. Fuarlara katılım, ekonomik amaçların yanında uluslararası güç ilişkilerinin sergilendiği politik amaçlara da hizmet etmiştir. Osmanlı Devleti'nde fuarcılık konusu 19. yüzyılın sonlarında önem kazanmaya başlamış, uluslararası fuarlara katılım devletin son dönemlerinde daha fazla yoğunluk göstermiştir. Özellikle Tanzimat sonrası ekonomik sorunlarına çözüm bulma çabası içinde olan Osmanlı Devleti, kendi gücünü göstermeye yönelik olumlu imaj çalışmasında fuarların etkin bir mecra oluşturduğunu gördüğü gibi halkın refah seviyesini yükselteceği gerçeğini fark etmiş olması da bu faaliyetlere destek vermesine imkân sağlamıştır (Erdoğan, 1999).

Osmanlı Devleti'nin uluslararası sergilere katılımı, ilk kez 1851 yılında Londra'da düzenlenen fuar ile başlamıştır. Devletin bu sergiye katılma kararı almasının nedenleri arasında Tanzimat'tan sonra gelişen Türk-İngiliz dostluğu yer almıştır (Ergüney, 2018). *Londra Uluslararası Dünya Fuarı*, dünyanın ilk uluslararası endüstriyel fuarı olarak sanayileşme çağını sembolize etmesinin yanında dünya toplumlarını bir araya getirerek ülkeler arasındaki rekabeti ve kültürlerarası farklılıkları da yansıtmaya aracı olmuştur. Osmanlı Devleti için fuar, dünya ülkeleri arasındaki yerini ve eksikliklerini anlaması açısından önemli bir fırsat sunmuştur. Batılı ülkeler gelişimlerini endüstriyel makineler üzerinden sergilerken Osmanlı Devleti'nin fuarda geleneksel el sanatları, zirai ürünleri ve hammaddeleri sergilemesi, gelişmiş ülkeler ile arasındaki üretim farklılığını ortaya koymuştur.

İkinci uluslararası fuar 1853 yılında New York'ta açılmış ancak kıtalararası nakliyenin maliyeti nedeniyle Osmanlı Devleti sergiye katılmama kararı almıştır. İki yıl sonra 1855 yılında Paris'te gerçekleştirilen üçüncü *Paris Uluslararası Dünya Fuarı* ise Osmanlı Devleti'nin katıldığı ikinci fuar olmuştur. Fuarın 1855 tarihli Kırım Savaşı sırasında düzenlenmesine karşın katılım yüksek olmuştur. Fuarın içeriği endüstri ve tarım ürünlerini sergilemek olsa da ülkeler fuar vesilesiyle prestijlerini de ortaya koyarak dünya kamuoyunda yer edinmeyi ve olumlu ilişkiler kurmayı hedeflemişlerdir. Paris Fuarı'na yaklaşık iki bin parça ürünle katılan Osmanlı Devleti, uluslararası jüri tarafından 27 madalya ve 20 mansiyonla ödüllendirilmiş, uluslararası kamuoyundaki imajına itibar kazandırmıştır (Akarpınar, 2004). Mansiyonlar arasında Osmanlı-İngiliz- Fransız ittifakını sembolize eden bir anıt projesinin yer alması heykeltirlik tarihi açısından önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti yayınladığı hükümet bildirisinde fuara katılım amacını topraklarının verimliliğini göstermek, Osmanlı tebaasının tarım ve sanayi alanlarındaki kabiliyetini ortaya koymak, padişahın ülkenin gelişmesi yolunda sarf ettiği çabayı sergilemek olduğunu belirtmiştir. Ancak sanayileşmiş ülkelerin makine ile üretilmiş ürünlerine karşılık Osmanlı devleti fuara madenler, kumaşlar, işlemler gibi geleneksel yöntemlerin kullanıldığı tarım ve el sanatları ile katılım göstermiştir (Durhan, 2002).

Osmanlı Devleti'nin katıldığı üçüncü evrensel sergi, 1862 *İkinci Londra Uluslararası Fuarı* olmuştur. Katılım konusunda hazineye getireceği mali yükü nedeniyle tereddüt yaşanmış olsa da devletin imajı için katılım kararı alınmıştır. Osmanlı Devleti, hammadde kaynakları ve tarım ürünleri bakımından büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermek amacıyla katıldığı fuarda ürünlerini bir önceki fuara oranla iki katı büyük bir alanda teşhir etmiş, sergi sonunda ürünleri 83 madalya ve 44 mansiyon ile ödüllendirilmiştir (Akarpınar, 2004). Bu sergilerin bir diğer

önemi de Batı sanayi ile Osmanlı sanayi arasındaki büyük farkın görülmüş olmasıdır.

Osmanlı Devleti sonraki yıllarda düzenlenen fuarlara da katılım göstermiş, hatta 1867 *İkinci Paris Uluslararası Dünya Fuarı*'nı Sultan Abdülaziz bizzat ziyaret etmiştir. Osmanlı hanedanının savaşın dışı bir sebeple devlet sınırları dışına çıkan ilk padişahı Abdülaziz, ülke halkının büyük bir merak konusu olmuş, yanında maiyetiyle birlikte oğlu Yusuf İzzettin, yeğenleri Mehmet Murat ve Şehzade Abdülhamit'in de bulunduğu sergide öne çıkan kişilikler haline gelmişlerdir (Işıklı, 2008).

Osmanlı Devleti'nin katıldığı beşinci uluslararası fuar, 1873 *Viyana Uluslararası Dünya Fuarı*'dır. Yerli ürünlerin ilk kez Amerika'da sergilendiği fuar, 1876 tarihli *Philadelphia Uluslararası Dünya Fuarı* olmuştur (Memiş, 2020). Osmanlı Devleti, Fransız Devrimi'nin 100. yıl kutlamaları kapsamında gerçekleştirilen ve Eyfel Kulesi ile simgeleşen 1889 *Paris Uluslararası Dünya Fuarı*'na devrim ideallerini protesto ederek devlet düzeyinde katılım göstermemiş ancak kişisel başvuruyla temsil edilmiştir. Amerika kıtasının keşfinin 400. yıldönümü nedeniyle düzenlenen 1893 *Chicago Uluslararası Dünya Fuarı*'na resmi katılım gösteren Osmanlı Devleti, ülkenin kültür ve sanayi alanındaki gelişimini göstermek için bu fuarı bir fırsat olarak görmüştür. Yeni bir yüzyılın ilk sergisi olmasına istinaden endüstri, tarım ürünleri aynı zamanda diğer fuarlar gibi sanat yapıtlarının yer aldığı 1900 *Paris Uluslararası Dünya Fuarı*, Osmanlı Devleti'nin katılım gösterdiği diğer bir fuardır. Fuarın en dikkat çekici yapısı, teknolojik gelişmelerin sergilendiği Elektrik Sarayı olmuştur. Osmanlı yönetimi 1889 sergisindeki yokluğunu telafi etmek istercesine sergiye özel bir önem vermiştir (Durhan, 2002).

Öncülüğünü Fransa ve İngiltere'nin yaptığı sanayi sergilerinde ilk başlarda bu ülkelerin sömürgelerinden gelen

hammaddelerden üretilen sanayi ürünlerinin pazarlandığı sanayi ve ticari amaç öne çıkarken, zamanla bu sergiler kültürler arası ilişkilerde büyük kitlelere ulaşılabilen tanıtım faaliyetleri olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti uluslararası dünya fuarlarına kendi mimarisini Doğu imajı ekseninde tanımladığı cami, köşk, hamam, çeşme gibi yapı türleriyle katılmıştır (Durhan, 2002).

Osmanlı Devleti, uluslararası fuarlara katılım göstermekle birlikte kendi topraklarında da uluslararası bir fuar açılmasının ekonomik açıdan sağlayacağı katkıları göz önünde bulundurarak fuar düzenleme kararı almıştır. Hükümet ilki 1863, diğeri 1894'te olmak üzere İstanbul'da iki sergi planlamış, ilki başarıyla sonuçlanırken, ikincisi başkentte hasara yol açan 1894 depremi nedeniyle gerçekleşmemiştir (Çelik, 2004). Dolayısıyla devletin ilk büyük ve uluslararası nitelikteki fuarı, 1863 tarihli Sergi-i Umumi-i Osmani'dir. Osmanlı Devleti, serginin formatını takip ettiği sergilerden almıştı ancak kapsamı daha küçük ölçekliydi. Ülkeye gelen ithal mallar nedeniyle talebi azalan yerli ürünlere değer kazandırmak amacını da taşıyan fuarda bu amaçla daha çok yerli ürünler sergilenmiş, batı ülkelerinin katılımı, ülkenin tarıma dayalı yapısı nedeniyle tarımsal makine ve aletlerle sınırlandırmıştır (Akarpınar, 2004). Bu sergi Abdülaziz döneminde batılılaşma reformlarının yoğunlaştığı bir evrede gerçekleştirilmiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin uygar medeniyetlerin bir parçası olduğunu gösterme çabasına da aracılık etmiştir.

4. ATATÜRK DÖNEMİ'NDE KATILIM GÖSTERİLEN ULUSLARARASI FUARLAR

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, insan kaynakları açısından savaşlar nedeniyle nüfusu önemli ölçüde azalmış, şehirleşme oranı gerilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede okur-yazarlık oranı da oldukça düşüktü. 1920'li yılların başında

ülkenin birçok yerinde ilkel tekniklerle üretim yapılmaktaydı. Sanayi alanında ise önemli oranda bir dışa bağımlılık söz konusuydu. Ayrıca ulaşım koşulları da oldukça yetersizdi. Karayollarının elverişsizliği yanında uzun bir kıyı hattına sahip olmasına rağmen, deniz taşımacılığı da yetersiz bir durumdaydı. Cumhuriyet'in devraldığı toplumsal ve iktisadi yapılar büyük bir değişim göstermiş, tarım ve sanayileşme programı ile üretim ve ihracat hacmi arttırılmaya çalışılmış, para politikasının önemli kurumsal aracı olan Merkez Bankası kurulmuş, ulaştırma adına karayolu ve demiryolu yapımına bütçe ayrılmış, deniz ticaret filosu oluşturularak limanlardaki etkinlik arttırılmaya çalışılmıştır (Tezel, 1986).

Cumhuriyetin kuruluş dönemi, ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik konularda önemli adımların atıldığı yıllar olmakla birlikte aynı zamanda ülkenin uluslararası alanda imajına etki edecek faaliyetlere özel önemin verildiği bir dönem olmuştur. Tanıtım faaliyetleri kapsamına giren fuarların, Türkiye'nin imajını olumlu yönde etkileyecek fırsatlar sağlayacağı düşünülmüştür. Büyük Sanayi Devrimi'ni yakalayamayan Osmanlı Devleti'nin ekonomik şartlarını devralan Türkiye Cumhuriyeti, toplumu tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırarak kalkındırmayı ve çağdaşlaşmayı amaçlamıştır. Cumhuriyet ilan edilmeden, ülkenin kuruluş belgesinin hazırlığı niteliğindeki Lozan Görüşmeleri sırasında İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirilmiş, kongrede Mustafa Kemal Atatürk, siyasi zaferleri ekonomik zaferlerle ilişkilendirerek ulusal düzeyde kalkınma planının hazırlıklarını ortaya koymuştur. Bu plan, çağdaşlaşmayı hedeflemiş Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını koruması adına bir nevi seferberlik halinde kararlılıkla başlattığı ve yürüttüğü kalkınma ilkeleri olmuştur (Şahinkaya, 2009). İzmir'in kurtuluşundan beş ay sonra Cumhuriyet'in ilanından sekiz ay önce Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı sırada gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi, Atatürk önderliğinde

modern fuarcılığa yönelik geçişin önemli bir aktörü olmuş, Cumhuriyet dönemi fuarcılık anlayışı bakımından bir milat oluşturmıştır. Milli bir ekonominin temellerini atma ve geleceğine yön verme amacıyla 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen 1. İzmir İktisat Kongresi'nde sergiler düzenlenmesine yönelik alınan kararlar, İzmir Fuarı'na giden yolda önemli bir adımın atılmasına imkân sağlamıştır. Kongre kapsamında, “Numune Meşheri-İktisat Sergisi” adlarıyla anılan yerli malları sergisinin düzenlenmesi de gerekli görülmüştür. Kongre süresince sergicilik açısından sadece bu sergiyle kalınmamış, ileriye dönük hedefler arasında sergi kavramı toplantının gündemi içerisinde yer bulmuştur. Böylelikle kongre sonunda alınan kararlar arasında, “her sene meşherler açılması ve sanayicilerin mükafatlandırılması” kararı da kabul edilmiştir (Akçura, 2009). Kongrede alınan kararın bir sonucu olarak İzmir'in kurtuluş günü kutlamalarına istinaden 1927 tarihinde “Dokuz Eylül Sergisi” düzenlenmiştir. Serginin kongreden dört yıl sonra düzenlenebilmesinin nedenleri arasında bölge ticaretinin el değiştirmesi ve dönüşüm sürecinde karşı karşıya kalınan ekonomik zorluklar yer alıyordu. Yerli ve yabancı firmaların katıldığı bu serginin ardından ikincisi bir yıl sonra 1928 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu serginin başarılarından dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, bir kutlama telgrafı göndermiştir.

Bir yıl sonra tekrar açılması planlanan sergi, 1929 Dünya Buhranı sebebiyle ertelenmiş, üçüncü sergi 1933 tarihinde açılabilmiştir. Bu tarihten sonra açılan “Dokuz Eylül Sergileri” artık uluslararası fuar kimliğini kazanacaktı. 1934 tarihindeki dördüncü sergi, İzmir Enternasyonal Fuarı'na dönüşmüştür. Çünkü bu kez sergiye Sovyet Rusya, İngiltere ve Irak devletler düzeyinde katılım göstermiştir. Sonraki yıllarda ise resmi olarak katılım gösteren devlet sayısı artış göstermiştir.

1929 Dünya Buhranının yol açtığı ekonomik krizden en az zararla çıkılmasına çalışan hükümet, korumacı bir politika takip etmeyi gerekli görmüştür. Halka yerli ürünleri özendirmeye yönelik çabalar doğrultusunda İstanbul'da 1929-1939 tarihleri arasında Yerli Malları Sergisi düzenlenmiştir. On bir yıl boyunca düzenli olarak açılan bu sergiler, İzmir Fuarı gibi uluslararası bir niteliğe sahip olamamıştır. Sergiye ilişkin Ticaret Odası'ndan yapılan açıklamada da bu serginin uluslararası bir sergi olmadığı, yerli malları halka tanıtmak amacıyla düzenlendiğinin alt çiziliyordu (Akçura, 2009). Serginin kapsamından ziyade 1929 Dünya Buhranına rağmen düzenli olarak devlet desteğiyle gerçekleştirilmiş olması, bu alanda gösterilen çabanın önemliliğini ortaya koymaktadır. Sergilenen ürünlerin, hammaddeden son üretimine kadar yerli olması, serginin en karakteristik hedefi olmuştur. Sergide dokuma, ahşap işleri, metal endüstrisi, mobilya, atölye işi seramik, cam ürünler, dericilik, gıda gibi ürünler yer almıştır (Özçaylak, 2017). İstanbul'da sergi binası olmaması nedeniyle Galatasaray Lisesi bahçesinde düzenlenen 1931 tarihli sergi hakkındaki ayrıntılar Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haberde şöyle aktarılmaktadır; “Bu yıl etkinlikler önemli ölçüde arttırılmıştır. Bahçede orkestradan başka hususi radyo cihazları aracılığıyla konferanslar, dersler, konserler verilmektedir. Haftada iki defa Cumhuriyet Gençler Mahfili tarafından temsiller verilecektir. Ayrıca sinemalar gösterilecek ve eğlenceler tertip edilecektir”. Her yıl sergilere olan ilgi artış göstermekle birlikte serginin tanıtımı konusuna da özel bir önem verilmiştir. Sergilere gösterilen ilgi nedeniyle tarihlerinin uzatıldığı anlaşılmaktadır. Firmalar 1933 sergisinden itibaren gazetelerde sergideki pavyonlarını tanıtan ilanlar vermeye başlamışlardır. 1937 tarihli sergide, Yerli Mallar Sergisi'nin dokuz yıllık dönem boyunca amacına ulaştığı, yerli malları halka tanıtmada başarılı olunduğu duyurulmuş, gelecek yıllardaki sergilerin Milli Sanayi Sergilerini kapsayacağı ilan edilmiştir (Akçura, 2009). Yerli Mallar Sergisinin sonuncusu

1939 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Sergicilik sadece İstanbul, Ankara ve İzmir şehirleriyle sınırlı kalmamış, 1930 tarihinden itibaren Bursa, Balıkesir, Sinop, Konya, Samsun gibi şehirlerde de sergiler açılmıştır. Ancak tüm bu şehirler içerisinde İzmir, fuarcılık konusunda öne çıkan şehir olmuştur.

İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi grubunun çalışmasıyla alınan kararlar çerçevesinde yarış ve ıslah encümeni tarafından hayvanların ıslahı ve çoğaltılmasının teşviki amacıyla ilk olarak İstanbul'da 1927 tarihli “Ehli Hayvan Sergileri”nin açılmasına karar verilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde Misak-ı İktisadi kararları arasında yer alan, hayvan ıslahı ve çoğaltılması, kongreler aracılığıyla üreticinin bilinçlendirilmesi, hayvan sergi ve koşuları düzenlenerek halkta hayvan yetiştiriciliğine karşı ilginin artırılması kararı böylelikle uygulanmış oluyordu. Sergide ayrıca üreticilerin hayvancılığa teşviki için bir yarışma düzenlenerek dereceye giren hayvan sahiplerine para ödülü verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda ülkenin ve üreticinin hayvancılık sahasındaki durumunu görme fırsatı sağlayan bu sergi bir başlangıç olmuş, 1937 tarihine kadar düzenli olarak her yıl organize edilmiştir. (Çoban, 2011).

İzmir İktisat Kongresi'nde çiftçi grubunun tartıştığı konulardan birisi de tavukçuluğun geliştirilmesiydi. İlk olarak 22 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul Ziraat Odası tarafından her yıl düzenlenmesi kararlaştırılan “Birinci Bahçivancılık ve Tavukçuluk Sergisi” Beyoğlu Taksim Bahçesinde açılmıştır. Serginin amacı, “meyve, sebze, çiçek ve kümes hayvanlarını iktisadi ve fenni bir tarzda yetiştirenlerin ürünlerini bir araya toplayarak bunları halkın bilinçlenmesi adına yararına sunmak aynı zamanda üreticileri teşvik etmek” olarak açıklanmıştır. Sergide ayrıca en iyi ürün yetiştirenlere Cumhurbaşkanı adına “Büyük Gazi Mükafatı” ödülü verilmesi, sergiyi daha da önemli kılmıştır. Düzenlenecek olan bu sergiye çiçek, sebze, meyve ve fidan yetiştiren bahçe sahipleri, bahçıvanlar, çiçek mağazaları,

bahçıvanlık eğitimcileri, bu işle uğraşan özel ve resmi dairelerdeki görevliler, bahçecilik ile ilgili tablolar yapan ressam ve heykeltıraşlar, kimyevi gübre, böcek ve diğer hastalıklarla mücadelede kullanılan ilaç, alet satan firmalar, kümes hayvanı yetiştirenler, tavşan, köpek, kedi, güvercin ve ötücü kuşlar besleyen ve yetiştirenler davet edilmişlerdir (BCA, 30-10-0-0, 172-193-12).

İzmir İktisat Kongresi'ndeki çalışmalarda çiftçi grubunun talepleri arasında meyvecilik konusu da yer almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında milli gelirin önemli gelirlerinden olan meyvecilik alanında yapılan çalışmalar arasında meyve fidanı üretme tesislerinin açılması, meyve hastalıklarıyla mücadele konusunda çalışmalar yürütülmesi, dış pazarlara ihraçta kolaylıklar sağlanması yer almıştır. İhraç edilecek yaş meyvelerin Avrupa pazarlarında yer bulmasında ve sağlam bir şekilde ulaştırılmasında önceliğin ambalajlama olduğu düşünülerek bu problemin giderilmesi için Avrupa'dan uzman getirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Türk Ofisi aracılığıyla ihracatçılara yönelik ilk olarak İstanbul'da sonrasında Ankara'da Ambalaj Sergisi açılmıştır (BCA, 30-18-1-2-,66-56-18, 80-97-12). Arşivde yer alan 15 Kasım 1925 tarihli bir belgede dış ülkelerdeki gayri meşru rekabetlere karşı fabrikatör ve tüccarların ihraç ettikleri malların ambalajları üzerine patent koymaları kararı alınması istenmiştir. Kararnamede Avrupa'nın muhtelif ticaret merkezlerine ihracatta bulunan tüccarlarımızın ambalaj, patent, reklam ve propaganda faaliyetlerinin eksikliklerinden istifade eden rakiplerinin hile ve taklitte ürünlerinin kıymetlerinin düşürülmek istendiği, gayri meşru şekilde temin etmeye çalıştıklarının anlaşılması üzerine bu kararın alındığı bilgisi yer almaktadır. Kararnamede ayrıca yurt dışına satılan üzüm, incir, tütün, halı, sabun, ipekböceğinin tohumu ve gül yağı kutusu, şişe, kılıf ve diğer ambalajlar üzerine ticaret ve fabrika unvanlarıyla birlikte üretildiği memleket isimleri tescil ettirilerek kullanılması mecburi tutulmuştur (BCA,

16-73-1) Bu karar aracılığıyla ihracatın önündeki engellerden birisi olan ambalajlamadan kaynaklanan patent sorunu da çözümlenmek istenmiştir. 30 Haziran 1936 tarihli belgede ise demiryollarında yaş meyve sebzenin ihracı için soğuk hava depolu vagonlarına gereksinim duyulduğu anlaşılmaktadır. İktisat Bakanı tarafından Bayındırlık Bakanlığı'na gönderilen belgede balık, et, yumurta, taze meyve ve sebze gibi ürünlerin komşu ülkelerden Bulgaristan ve Yunanistan gibi Orta Avrupa ve Almanya pazarlarına naklini sağlamak için bu vagonların zaruri olduğu, bu sayede ürünlerin değer bularak iç pazarın iktisaden gelişmesine hizmet edilmiş olacağı bildirilmektedir. Belgede ayrıca Yunan Devlet Demiryolları'nın kullandığı soğuk hava depolu vagonların sayısı ve kapasiteleri hakkında istatistiksel bilgi verilerek, Türk Ofis Atina Şubesi tarafından vagonların kullanım tarihinden itibaren Yunanlıların ihracatının ne oranda arttığı bilgisinin de bakanlığa sunulacağı bildirilmiştir (BCA, 152-76-27). Kurucu kadronun önündeki engel sadece tarım ve sanayisinin geliştirilmesi ve yurt dışı pazarlarına katılım olmamış, aynı zamanda Avrupa pazarlarındaki rakiplerinin sahip olduğu imkanlara ulaşmak da bir gerekmiştir. Yerli ürünlerin ıslahına ve sergilerde teşhirine devletçe ayrı bir önem verildiği görülmektedir.

Ziraat Bakanlığı'nın desteğiyle milli ekonomi için bir kazanım olarak ifade edilebilecek Ziraat Sergilerinde Türkiye'de yetişen mahsuller ile tarım alet ve makinelerine yer verilirken, 1926 tarihinde sanayi sergilerine ait talimatnamenin kabulü sonrasında milli fabrikalarımızın ürünlerinin sergilendiği Sanayi Sergileri açılmaya başlanmıştır. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti bu sergilerin düzenlenmesine aracılık etmiştir. Cemiyet, yerli ürünlerin kullanımını teşvik ederek halkın bilinçlenmesini sağladığı gibi zirai ve sanayi ürünlerin kalitesini ve çeşitliliğini göstermeyi de amaç edinmiştir. Ayrıca daimî sergiler için

Cumhuriyet'in on birinci kuruluş yıldönümüne istinaden 1934 tarihinde Ankara'da bir sergi evi inşa edilmiştir.

İktisadi kalkınma için öncelik olarak görülen maden sanayiinin önemine dikkat çekmek ve sahip olunan maden havzalarını ekonomiye kazandırmak amacıyla 1937 tarihinde Ankara'da uluslararası niteliğe sahip Kömür Sergisi düzenlenmiştir. Rezervlerin ihracı için önemli görülen sergiye katılacak yabancı firmaların temsilcilerine ücretsiz vize kolaylığı sağlanmış, sergiden sonra yabancı firmaların demiryolu güzergahındaki şehirlerde ürünleri göstermeleri için Türkiye'de dört ay süreyle kalmalarına olanak sağlanmıştır (BCA, 67-64-20). Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan sanayi sergileri, kalkınmanın öncelik olarak belirlendiğini gösterirken 1937 tarihli Uluslararası Kömür Sergisi ülkedeki sergicilik anlayışına yeni bir ivme kazandırmıştır.

Tam olarak fuar kapsamına girmese de fuarın tanıtım amacını kapsayan ve Cumhuriyet Türkiye'sinin imaj çalışmasına yönelik propaganda niteliği taşıyan ilk uluslararası yüzen sergisi Karadeniz Vapuru da bu faaliyetlere katkı sağlayan bir örnek oluşturmuştur. Türkiye'nin ürünlerini Avrupa limanlarında tanıtmak ve tüccarlara yeni ticaret kaynakları sağlamak, seyyar serginin amacı olarak belirlenmiştir (Arseven, 2008). İç sanayi malları, madenler, ormancılık, halıcılık, güzel sanatlar şubeleri gibi belirli kısımlara bölünen sergide Tütün Tekel İdaresi için özel bir bölüm ayrılmıştır. Vapurda Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın da yer alması uygun görülmüştür. Hem reklam hem de ithalat ve ihracat amacı taşıyan yüzer sergi, 12 Haziran 1926 tarihinde yola çıkmış, 86 günlük yolculuğunda 12 Avrupa ülkesine ve 16 limana uğramıştır (Gürtunca, 2020).

Kurtuluş Savaşı'nda ekonomik bağımsızlık adına başlayan mücadele, 1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi ile şekillenerek yerli üretim teşviki, yerli ticarethane rotasıyla yerli

üreticilerin milli programı haline gelmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının ortaya çıkmasıyla hükümet, 20 Şubat 1930 tarihinde, “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun” çıkartmıştır. Türk parasının değerini korumak amacıyla yerli malı tüketiminin arttırılması buhrandan çıkış yolu olarak görülmüştür. Buhranın etkilerini azaltmaya yönelik kurumsallaşma faaliyetleri içerisinde yerli tüketim artışının sağlanmasında önemli bir yeri olan “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”nin kurulması yer almıştır. Bütün milletvekilleri bu kurumun tabii üyesi sayılmış, Atatürk cemiyetin yerli malı konusundaki çabasına ilk desteği vermiş, yerli malı özendirme konusunda 17 Aralık 1929 tarihinde Ahimesgut İstasyonu’na geldiğinde yerli kumaştan yapılmış bir takım elbise giymiş ve bütün elbiselerini yerli malından ısmarlamıştır (Özçaylak, 2017). Cemiyete ilk destek veren kurum ise İş Bankası olmuştur. Bankanın çalışanlarının tamamı cemiyete üye olmuştur. Cemiyete üye olmak için imzalanan belgede, üye olanlar kendi iradesiyle yerli malı kullanacağını, çevresinde etkili olabileceği kişilere de kullandıracağını taahhüt etmiştir. Cemiyetin nizamnamesinde ise cemiyetin amacının halkı israfla mücadeleye ve tasarrufa alıştırmak, yerli mallarını tanıtmakla birlikte kullandırmaya teşvik etmek, yerli mallarının miktarını arttırmak, cinslerini yabancı mallar düzeyine getirmek ve fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmak olarak açıklanmıştır. Cemiyetin yerli ürünleri tanıtmak amacıyla izlediği yöntem, yerli malları sergileri açma, afişle propaganda ve yayın yapma, tasarruf ve yerli malları haftaları düzenleme, yerli ürünlerin miktarı, kalite ve pazar paylarını arttırma faaliyetleri olmuştur.

4.1.Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’nin Katıldığı Uluslararası Fuarlar

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte cumhuriyet ideolojisi çağdaşlaşma ilkesine dayandırılmıştır. Cumhuriyet döneminde fuarlar, sanayileşme bilincinin göstergesi olarak çağdaşlaşmayı simgelemiştir. Halkın bilinçlendirilmesi, girişimciliğin

özendirilmesi, kalkınma ruhunun sürdürülmesi için devlet eliyle ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetleri bünyesinde toplayarak yaygınlaştırılan pazar, panayır ve sergiler kısa sürede ulusal ve uluslararası fuarlarla desteklenmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından toplumsal ve ekonomik kalkınmanın bir gereği olarak ülkenin uluslararası pazarlarla bütünleşmesi, piyasalarla uyum sağlaması için devrimlerin yapılması bir gerekliliktir. 1 Ocak 1926'da miladi takvimi uygulamasına geçilmesi, uluslararası saat kullanılmaya başlanması, Ticaret Kanunu'nun yürürlüğe koyulması, 1935 tarihinde pazar günlerinin haftalık tatil günü ilan edilmesi gibi uygulamalar, ticari ilişkilerde dış dünya ile koordinasyonu kolaylaştırma hedeflerine yönelik uygulamalardandı.

Cumhuriyet döneminde uluslararası fuarlar düzenlendiği gibi ülke dışında düzenlenen uluslararası fuarlara da katılım sağlanmıştır. Fuarlara katılımda Cumhuriyet ile birlikte ivme kazanan Batılılaşma hareketi ve uluslaşma pratiklerinin yanında yeni ihraç imkanlarının arttırılması da amaçlanmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yurt dışı sergilerine önem verildiği görülmektedir. Arşiv belgelerinde bu sergilere devlet desteğiyle katılım sağlandığı gibi inceleme araştırma amacıyla gözlemci ve müfettiş sıfatıyla görevlendirmelerin yapıldığı da görülmektedir. Arşivde, 21 Mart 1925 tarihinde Macaristan'da açılan Ziraat Makineleri ve Hayvanat Sergisi'ne hükümet adına Veteriner Genel Müdürü Ali Rıza Bey'in, İstanbul Veteriner Okulu Rektörü Salih Zeki Bey'in, Zirai Genel Müdürü Nuri Bey'in ve İstanbul Ziraat Müzesi Müdürü Nihat Bey'in katılımı için ödenek verildiği bilgisi yer almaktadır (BCA, 13-16-4). Ayrıca 27 Nisan 1925 tarihinde Paris'te yapılacak sıcak ülke arazilerinin gelişim çarelerini konu alan Sıcak Ülkeler Ziraat Kongresi ile Prag'da yapılacak Uluslararası Ziraat Sergisi'ne katılacaklara diplomatik pasaportlar verilmiştir (BCA, 13-24-12). 31 Mayıs 1925 tarihli kararnamede Lozan'da açılacak

uluslararası sergiye müfettiş olarak Ziraat Bankası Zirai İşler Şube Müdürü, Daniş Bey gönderilmiştir (BCA, 14-32-12). Devlet arşivinde ayrıca 27 Eylül 1925 tarihli belgede ise Turist Vapur Genel Propaganda Sergisi adıyla Torino’da açılacak sergiye katılmak üzere Bayındırlık genel Müdürü Asaf Bey’in görevlendirildiği bilgisi verilmektedir. (BCA, 15-61-11). 28 Temmuz 1926 tarihinde Milano’da yapılacak Uluslararası Yollar ve Şaseler Sergisi’ne Mühendis Mektebi Öğretmeni Nuri Bey ve Yollar Umum Müdür Yardımcısı Şefik Bey gönderilmiştir (BCA, 20-46-5). 2 Temmuz 1928 tarihinde Köln’de açılacak Beynelmilel Matbuat Sergisi’ne Muğla Milletvekili Yunus Nadi başkanlığında Bolu Milletvekili Falih Rıfkı, Sivas Milletvekili Necmeddin Sadık, Denizli Milletvekili Haydar Rüştü ve Giresun Milletvekili Hakkı Tarık’tan oluşa bir heyet, incelemeler yapmak üzere gönderilmiştir (BCA, 28-24-15). Aynı yıl Berlin’de açılacak Beynelmilel Fotogrametri Sergisi’nde incelemelerde bulunmak üzere bir heyet gönderilmiştir. Bu heyet aynı zamanda diğer ülkelerin uzmanları arasından Harita Genel Müdürlüğü’ne yüksek eğitilmiş bir fenni uzman ihtiyacı için de görüşmeler yapacaktı (BCA, 30-56-12). 25 Ocak 1931 tarihinde Berlin’de açılacak ve Paris ve İtalya’da açılmış olan Ziraat Sergilerine katılmak üzere Konya Vekili Hamdi Bey ile Ziraat İşleri Genel Müdürü Abidin Bey gönderilmiştir (BCA, 16-86-2). Aynı yıl New York’ta düzenlenen Beynelmilel Seyahat Serigisi’ne New York Ticaret Temsilcisi ve Türk Konsolusu’nun gözlemci olarak katılması uygun görülmüş (BCA 16-81-2), 12 Ekim 1935 tarihinde Milano’da açılacak uçak sergisini incelemek üzere Pilot Binbaşı Muzaffer ve Uçak Mühendisi Salahattin Bey gönderilmiştir (BCA, 58-77-3). 13 Mart 1936 tarihinde Ziraat Bakanlığı Macaristan’ın Peşte şehrinde düzenlenecek hayvan sergisinde incelemeler yapmak üzere Karacabey Çiftliği Müdürü Şefik Tezel görevlendirilmiştir (BCA, 62-19-20). İnceleme yapmak amacıyla gidilen bu sergilere alanında uzman olan kişiler

ile sergilerin içeriğiyle ilgili kurum yöneticilerinin gönderilmesine dikkat edilmiştir.

Belgelerden de anlaşıldığı üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında ziraat alanında önemli faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin, 30 Eylül 1925 tarihli kararname ile tahıl tohumlarını ıslah etmek ve ziraatı geliştirmek için üreticiler arasında “Hububat Müsabaka Sergisi” dahi düzenlenmiştir (BCA, 15-63-2). Üreticinin teşvik edilerek nitelikli tarım ürünlerinin yetiştirilmesine büyük önem verildiği bu dönemdeki çabalar yalnız ülke içiyle sınırlı kalmamış, gelişmiş ülkelerin bu alandaki faaliyetleri de yakından takip edilmeye çalışılmıştır. Ülkede en büyük üretim sahasının ziraat olduğu ve Türk halkının büyük çoğunluğunun çiftçilikle uğraştığı bir dönemde ziraat alanına önem verildiği gibi sanayileşme konusuna da önem verildiği görülmektedir.

1929 tarihinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, yurt dışı fuarlara katılımın sağlanması için çaba göstermekle birlikte aynı yıl İktisat Bakanlığı'na bağlı “Harici Ticaret Bürosu” kurulmuştur. Büronun faaliyetleri arasında, “ülke genelinde sergilerin açılması, uluslararası sergilere katılım ile sergilenecek numunelerin tedarik ve hazırlanması” yer almıştır. Ancak sergilere katılma yolunda önemli bir adım, 24 Mayıs 1934 tarihinde Türk Ofislerin kurulmasıyla sağlanmıştır (BCA, 46-41-9). Türk Ofis, 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle dış ticaretin durgunlaşması sonucunda ülkenin iktisadî alanda gelişimini sağlamak ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla kurulmuş bir dış ticaret örgütüdür. Neşriyat, propaganda ve turizm işleri Türk Ofis'in görev alanına dahil edilmesiyle ofis, Türk malları için yeni pazarlar bulunmasını ve mevcut pazarların güçlendirilmesini sağlamıştır. Üç bölümden oluşan Türk Ofis'in fuarlara ilişkin bölümü Muamelat Bölümü olmuştur (Atatürk Ansiklopedisi, 2021).

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin hükümet eliyle katılmış olduğu ilk uluslararası fuar, 21 Eylül 1924 tarihli Frankfurt Beynelmilel Sergisi olmuştur. Türkiye reyonunda el işleri ürünler, halılar, Kütahya çinileri, sedef işlemeli sandıklar, lületaşından imal ürünler, Bursa ipeklileri, fındık, ceviz, badem, incir, yün, yapağı, tiftik ve tütün sergilenmiştir (Çoban, 2011).

1925 tarihinde Avrupa'da düzenlenecek sergilere katılım konusu hükümetçe kabul edilmiş, 24 Haziran 1925 tarihinden itibaren bir ay süreyle düzenlenecek olan Lozan, Paris ve Londra sergilerindeki Türk pavyonlarını teftiş için Ticaret Bakanı Müsteşarı Vahid Bey görevlendirilmiştir. Görevlendirilmeye ilişkin kararnamede ayrıca Vahit Bey'in büyük ve önemli yabancı limanların idareleri hakkında incelemelerde bulunması da istenmiştir (BCA, 14-41-7). Paris Sanayi Sergisi için İstanbul Ticaret Odası bünyesinde hazırlanan sergide halılar, Bursa ipekli kumaşları, Gaziantep elişleri, Kütahya'nın çinileri, bakırcılığa ait numuneler ile dünyada ün yapmış olan Türk tütünleri sergilenmiştir (Çoban, 2011).

Belçika'nın bağımsızlığının 100. Yıl Dönümü sebebiyle 1930 tarihinde Liyej'de açılacak beynelmilel sergiye, Belçika pazarlarının Türk ihracat ürünleri için önemli talep merkezleri olması ve bu sergiye dünya ticaret ve sanayi çevrelerince büyük ilgi göstermesi nedeniyle hükümetin resmi katılımı faydalı görülmüştür (BCA, 7-61-13). Bir başka belgede ise hükümetin sergiye katılmama kararı alması üzerine Belçika Büyükelçiliği'nden gelen yazıda bütün ülkelerin katılım göstereceği sergiye Türkiye'nin katılım kararı vermesinin Kraliyet Hükümetince memnuniyetle karşılanacağı bildirilmiş, 1905 tarihinde Liyej'deki sergiye katılan Türkiye'nin 33 ödül kazanmış olmasının unutulmadığı ifade edilerek, Türkiye'nin bu hatıraya istinaden tekrar katılımı istenmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın da bu sergiye katılımı ile tütün, incir, üzüm gibi başlıca ihracat ürünlerimiz karşısında Yunanlıları bu alanda rakipsiz bırakmanın

ülke aleyhine olacağına dikkat çekilmiştir. Sergide 400 metrekare bir alanda kurulması düşünülen Türk pavyonu için gerekli olan 30.000 liralık bütçenin ayrılması da hükümet tarafından kabul edilmiştir (BCA, 239-614-3). Belgeden de anlaşıldığı üzere yurt dışı sergilerine katılım yalnızca ülkede ürünlerin tanıtılması ve satılması için değil, aynı zamanda rekabetin yaşandığı uluslararası piyasalarda yer almak bakımından da önemliydi. Avusturya hükümetinin daveti üzerine katıldığımız Viyana Beynelmilel Sergisi, aynı yıl içinde düzenlenen diğer bir sergidir. Viyana Sergisi'ne katılıma büyük önem veren Ticaret Vekâleti, gerekli hazırlıklar için bütçeden önemli miktarda ödenek ayırmıştır. Sergiyi ziyaret eden Avusturya Ticaret Bakanı tarafından Viyana Sergisi'nin en başarılı bölümü seçilen Türk pavyonunda halılar, yünlü kumaşlar, Bursa işi ürünler, kuru üzüm, incir, palamut, sabun, zeytinyağı, deri ve çeşitli madeni eşyalar teşhir edilmiştir (Çoban, 2011).

Türkiye'nin davet aldığı sergilerden birisi de Macaristan'da 1931 tarihinde düzenlenen Peşte Sergisi'dir. Sergiye yeni Türkiye'yi temsil etmesi bakımından çok önem verilmiş, Türk devletinin modernleşme kararlılığını yansıtmaya öncelik olmuştur. Hükümet, Peşte Sergisi hazırlıkları için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni görevlendirmiştir. Peşte Sergisi'nde Türkiye'nin kazandığı başarı konuşulurken Japonya'nın Tokyo şehrinde açılan Türk Eşya Sergisi'nin Japon halkı tarafından büyük beğeni topladığı haberleri gelmekteydi. Sergide İstanbul Ticaret Odası'nın göndermiş olduğu eşyalar teşhir edilmişti (Çoban, 2011). Zaman zaman yurt dışı sergilerine iktisadi sebeplerin dışında ülke tanıtımı için de katılım gösterilmiştir. Örneğin; Fransız Sefareti'nin isteği ile katılım sağlanan Beynelmilel Bizans Sanayi Sergisi bunlardan birisidir (BCA, 20-32-12). Ayrıca 20 Ocak 1932 tarihinde Viyana'da Winer Secession Derneği tarafından düzenlenen Eski ve Yeni Türk Eserler Sergisi'ne hükümet düzeyine bir katılım olmuş,

sergiye 20 adet eser gönderilmiştir. Sergiye Avusturya Cumhurbaşkanı Miklas da katılım göstermiştir (BCA, 233-574-10).

Ankara hükümeti, 13-27 Eylül 1931 tarihleri arasında açılacak olan 6. Selanik Beynelmilel Sergisi'ne zaman darlığını gerekçe göstererek katılım gösterememiş olsa da özel girişimcilerin bu sergilere katılmasını teşvik etmiştir. Dünya ekonomik buhranının etkilerinin yaşandığı bir dönemde iktisat bütçesindeki tahsisatın azlığı ve Yunanistan'ın ihracat ürünlerimizden birçoğuna sahip bir ülke olması nedeniyle resmi katılımın mümkün ve faydalı olamayacağı rapor edilmiş, ancak ilgili tüccar ve sanayicilerin katılımı için İhracat Ofisi ile ticaret ve sanayi odalarına yönlendirmede bulunulduğu belirtilmiştir (BCA, 22-54-17). Altı tüccarın katıldığı bu sergide milli ürünler yer almıştır. Sergiye ilişkin raporda, özellikle kehribardan üretilen ürünlerin Yunan, Bulgar, Romen ve Arnavutların milli kehribar taklidi ürünleriyle kıyaslanamayacak kadar iyi olduğu belirtilmiş, milli ipekli işlemelerin zengin çeşitliliğe sahip olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Milli tütün Yunan tütünüyle kıyaslanmış, Yunan tütününün iyi olmasına rağmen milli tütünün büyük ilgi gördüğü tespiti yapılmıştır (BCA, 172-193-14).

6 Mart 1932'de resmi açılışı yapılan Leipzig Beynelmilel Fuarı'na katılmak için Türkiye'den bir heyet oluşturulmuştur. Sergide halılar, mensucata ait numuneler, üzüm, incir ve orman ürünleri yer almakla birlikte pavyonun bir köşesinde Türkiye'nin eski ve yeni dönemine ait fotoğraflardan oluşan bir tanıtım bölümü de bulunuyordu. Ziyaretçilere tanıtım amacıyla üzüm, incir ve sigaralardan oluşan ufak hediye paketleri dağıtılmıştır (Çoban, 2011). 13 Mart 1932 tarihli kararnamede, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Almanya'nın Leipzig kentinde yirincisi düzenlenen sergide teşhir edilen numunelerden faydalanılarak Nisan ve Mayıs ayında açılacak Paris ve Milano sergi ve panayırına katılmanın faydalı ve az masraflı olacağı ifade edilmiş,

ayrıca Ticaret Ofisi tarafından Filistin'in Tel-Aviv şehrindeki şark panayırına katılım gösterilmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 26-16-2). İlk yurt dışı sergilerine göre reklam ve propagandanın daha etkin kullanıldığı Leipzig'teki Türk pavyonunda, milli ürünlerin tanıtımında yapılan ilginç benzetmeler ziyaretçilerin dikkatini çekmekteydi. Örneğin Türk fındığını yiyenlerin 157 yıl yaşadığı iddia edilen Zaro Ağa kadar uzun yaşayacağı, yine Havva'nın Adem'e elma yerine İzmir inciri verdiğini temsil eden tablolar yer almaktaydı (Çoban, 2011).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uluslararası fuarlara katılıma büyük önem veren hükümet, sergicilikte on yıl içerisinde önemli bir yol kat etmiş, fuarlara daha organize olarak katılım için 1934 tarihli Türk Ofis'in kurulmasından sonra Türkiye'nin katıldığı sergi, 1934 tarihli 9. Uluslararası Selanik Sergisi olmuştur. Ancak sergiye katılım konusundaki tereddüdünü İktisat Vekili Celal Bayar'a ileten İsmet İnönü, vakit darlığı nedeniyle sergiye katılımda “pek cılız kalınacağı” endişesini gerekçe göstermiştir (BCA, 173-194-1). Zamanın kısa olmasına karşın sergiye katılım sağlanmış ve büyük ilgi görmüştür. Sergide başlıca ihraç mallarından halı, deri, incir, üzüm, kömür, likör gibi ürünler yer almıştır (Akçura, 2009).

1935 tarihinde Brüksel'de açılacak Uluslararası fuar için Türkiye de davet edilen ülkeler arasında yer almaktaydı. Altı ay açık kalacak olan ve Paris, Londra ve Chicago gibi dünya sergilerine eşdeğer gösterilen Brüksel Sergisi'nde ziraat, sanayi ve ticari ürünleri teşhir edilecekti. Devlet düzeyinde katılımın sağlanacağı sergiyi Gümrük ve İnhisarlar İdaresi temsil edecek, Türk pavyonunun inşası ve süsleme masrafları ile bu işleri düzenlemek için gönderilecek memurların yol masraflarına hükümet 30 bin liralık döviz tahsis edecekti (BCA, 50-84-13). Sergide reklam ve propaganda adına Belçika ve diğer ülke gazetecilerine bir çay daveti verilerek Türkiye ve teşhir edilen ürünler hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Brüksel Fuarı'nda

ürünlerin ziyaretçiler tarafından ilgi gördüğü dönemin gazetelerinde yer almıştır. 1935 tarihli Uluslararası Selanik Sergisi'ne Türkiye geniş çaplı bir katılım göstermiştir. Sümerbank ve İş Bankası'nın da yer aldığı fuara Madenciler Birliği, Turing Kulüp ve Zingal Şirketleri ürünlerini teşhir etmişlerdir.

Hükümet Avrupa pazarlarında açılmayı gerekli gördüğü gibi aynı şekilde Ortadoğu pazarlarında da yer almaya önem vermektedir. 1932 senesinde Tel Aviv Sergisi'yle başlayan bu süreç, maliyetlerin yüksekliğinden dolayı sekteye uğramıştı. Türkiye-Mısır ticari ilişkilerini geliştireceği beklentisiyle 15 Şubat 1936 tarihinde Kahire Uluslararası Fuarı'na katılım sağlanmıştır. 31 Mart 1936 tarihinde Tel Aviv ve Şam Sergilerinin açılış törenine katılmak üzere Türk Ofis Müdürü Necdet Alkin ve İstanbul Şubesi müfettişleri, gözlemci olarak gönderilmiştir. Kararnamede adı geçen görevliler ile birlikte Türk pavyonlarının dekorasyon ve teşhir işlerini düzenlemek üzere Ressam Hakkı Bey'in gönderildiği bilgisi yer almaktadır. Aynı yıl düzenlenen Uluslararası Konigsberg Fuarı'na ise Türkiye adına Berlin Türk Ticaret Odası katılmıştır (BCA, 63-24-6).

Ülkelerarası rekabetin belirgin bir şekilde yaşandığı uluslararası fuarlarda hükümetler bir önceki sergideki başarılarını arttırmak için daha organize biçimde hareket etme noktasında büyük çaba harcamaktaydılar. 6 Eylül 1936 tarihinde açılan 11. Uluslararası Selanik Sergisi'ne katılan Türkiye, modern sergicilik tekniklerine uygun olarak hazırlığını yaparak sanayi üretime ait ürünler, şeker sanayi ürünleri, dericiliğe ait örnekler ile ticari ve iktisadi gelişiminin Cumhuriyet'le birlikte yol aldığı mesafeyi ortaya koyan istatistik ve grafıklara yer verilmiştir. Böylelikle Türkiye'nin Cumhuriyet ile birlikte girmiş olduğu kalkınma mücadelesi dünyaya gösterilmiş oluyordu. Bu amaçla Türk pavyonu komiserliği için İskenderiye Ticari Ataşesi Baha Ergere, pavyonun dekorasyonu için Türk Ofis Ressamı Hakkı Bey

görevlendirilmiştir (BCA, 68-71-18). Bir önceki fuarın önüne geçme çabasıyla hazırlık yapılan 1937 tarihli 11. Uluslararası Selanik Sergisi beklenen başarıyı göstermiş, jüri heyeti tarafından Selanik Fuarı'nın en büyük ödülüne layık görülmüştür. Atatürk Orman Çiftliğinden gönderilen bira numunelerine başarısından dolayı sergi heyeti tarafından “Grand Prix Hors Concours” ödülü verilmiştir. Atatürk Orman Çiftliği'ne verilen bu ödül, Cumhuriyetin ilk yıllarında modern tarım tekniklerini kullanarak Atatürk'ün hayata geçirdiği çiftliklere dair öngörüsünün başarısını göstermiştir (Çoban, 2011).

1937 tarihli Breslaw Fuarı'na Türkiye adına yine Almanya'daki Türk Ticaret Odası katılmıştır. Breslaw Fuarı sürekli katılımın sağlandığı, büyük ticari antlaşmaların yapıldığı bir fuar olmuştur. Fuarın 1941 yılındaki açılışını Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede yapmıştır. 1938 tarihinde ülkenin öne çıkan ihraç ürünlerinden üzüm ve incirlerin yer aldığı Prag Sergisi'nde Türkiye, ürünleriyle ilgi gören bir ülke olmuştur. Aynı yıl açılan Selanik ve Belgrat sergilerine hububat, fındık, incir, şeker, zeytinyağı, meyve, balık konserveleri, kömür, pamuklu ve ipekli kumaşlar, cam, kâğıt ve süngerler teşhir edilmiştir (Çoban, 2011).

Devlet düzeyinde katılım gösterilen 1939 tarihli New York Dünya Fuarı, Atatürk Dönemi Türkiye'sinin hazırlıklarına başladığı son yurt dışı fuarı olmuştur. ABD Başkanı Roosevelt'in Türkiye'yi bizzat davet ettiği sergiye, hükümet katılma kararı almıştır. Sergi, Cumhuriyet Türkiye'sini tanıtmak ve iktisadi mücadelesinin ulaştığı noktayı göstermek için bir fırsat olarak görülmüştür. Uluslararası fuarlara katılım aynı zamanda etkin bir tanıtım aracı olarak kabul edildiğinden devlet kurumları bu sergilere özel önem vermişler, fuarlara ayrı stantlar kurarak katılmışlardır. Bu stantların kurulumunun özel bir ekip tarafından hazırlandığı görülmektedir. Tüm bu sergiler, Türk ürünlerinin

tanıtılmasına ve Cumhuriyet Türkiye'sinin hedeflediği çağdaş uygarlık mücadelesinin yansıtılmasına aracılık etmiştir.

5. SONUÇ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişim sürecinde, milli birlik ve beraberlik içerisinde tam bağımsızlık, ulusal egemenlik, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedeflerini bir bütün olarak ele alarak, aksiyon programını bu ideale göre şekillendirmiştir. Akıl ve bilimin rehberliğinde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma idealinin ekonomik kalkınmadan geçtiği gerçeğiyle hareket eden kurucu kadro, kalkınmanın sürekli, hızlı ve kendi kendine yeter olması için ülkenin içinde bulunduğu şartları dikkate alarak, kendi öz kaynaklarına yönelmeyi hedeflemiştir.

İzmir İktisat Kongresi ile başlayan sergicilik faaliyetleri, ardından tüm yurttaki önemli görülen bir faaliyet olarak süreklilik kazanmıştır. Ülkede yerli malı bilincini ve değerini öğreten yurt içi sergiler, ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sunmuş, yerli üretim ve tüketim bilinci arttırılarak halkın yerli mallar kullanımını özendirmiş, aynı zamanda yerli malların itibarı arttırılarak dışa bağımlılık azaltılmıştır. Tüm bu faaliyetler süresince devlet yetkililerinin de bu sergileri ziyaret ederek desteklemeleri, bu alandaki kalkınmanın topyekûn bir mücadele olduğunun göstergesidir.

Atatürk Dönemi Türkiye'si tanıtım ve propaganda faaliyetleri kapsamında yurt dışı sergilere özel bir önem vermiştir. Yurt dışı sergilerine inceleme araştırma maksatlı gözlemci ve müfettiş görevlendirmeleriyle ziyaretçi olarak katıldığı gibi devlet düzeyinde planlı ve programlı olarak özel hazırlıklarla da katılım sağlamıştır. Ayrıca yine aynı dönemde hükümetin desteğiyle yola çıkan Türk tarihinin ilk yüzer sergisi Karadeniz Vapuru, Avrupa'nın hafızasına kazınan geri kalmış Türk imajını

ortadan kaldırmaya yönelik bir seyyar sergi olarak cumhuriyetin kazanımlarını tanıtan önemli bir propaganda faaliyeti olarak yerini almıştır. Bir anlamda Karadeniz Vapuru Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni bir vapura sığdırarak dünyaya tanıtmaya, kuruluş başarısını gösterme projesi olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uluslararası fuarlara katılıma büyük önem veren hükümet, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti aracılığıyla yurt dışı fuarlara katılımın sağlanması için çaba göstermekle birlikte fuarlara daha organize olarak katılım için Türk Ofis'i kurmuştur. Kurucu kadro Avrupa pazarlarına açılmayı gerekli gördüğü gibi aynı şekilde Ortadoğu pazarlarında da yer almaya önem vermiştir. Yurt dışı sergilerine katılım yalnızca ürünlerin tanıtılması ve yeni ihraç imkanlarının arttırılması için değil, aynı zamanda rekabetin yaşandığı uluslararası piyasalarda yer almak bakımından da önemli görülmüştür. Cumhuriyet ile birlikte ivme kazanan Batılılaşma hareketi çerçevesinde uluslararası fuarlara katılım, Türk devletinin modernleşme kararlılığını yansıtmaya aracılık eden bir faaliyet olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Kararlar Daire Başkanlığı, 30-10-0-0, 172-193-12.

Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-2-,66-56-18, 80-97-12, 16-73-1, 152-76-27, 67-64-20, 13-16-4, 13-24-12, 14-32-12, 15-61-11, 20-46-5, 28-24-15, 30-56-12, 16-86-2, 16-81-2, 58-77-3, 62-19-20, 15-63-2, 46-41-9, 14-41-7, 7-61-13, 239-614-3, 20-32-12, 233-574-10, 22-54-17, 172-193-14, 26-16-2, 173-194-1, 50-84-13, 63-24-6, 68-71-18.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akarpınar, R.B. (2004). Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçişte Panayır-Sergi-Fuar-Festivalin Durumu ve Türkiye Öneği. *Milli Folklor Dergisi*, 64 (8), 25-36.

Akçura, G. (2009). *Türkiye Sergicilik ve Fuarcılık Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Arseven, C.E. (2008). *Seyyar Sergi ile Seyahat İntibaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Badak, S. (2018). *Türkiye’de Milli Fuarcılığın Durum Tespiti ve Gelişimine Yönelik Bir Model Önerisi*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Çelik, Z. (2004). *Şark’ın Sergilenişi 19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Çoban, Y. (2011). *Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat

- Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı,
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Durhan, S. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Dünya Fuarlarına Katılımı (1930-2000)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Erdemir, A. (2017). *1939 Newyork Dünya Fuarı'nda Türkiye*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- Erdoğan, M.A. (1999). *Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hafta Pazarları ve Panayırlar*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Ergüney, Y.D. (2018). *Dünya Fuarları ve Osmanlı Devleti'nin Mimari Temsili*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gürtunca, E. Ş. (2020). *Genç Cumhuriyet Karadeniz Vapurunda*. İstanbul: Libra Kitap.
- İşıklı, A., Durak B., Hakan, A. (2008). *Osmanlı ve Avrupa Yazarların Gözüyle 19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: İstanbul Fuar Merkezi Yayınları.
- Memiş, Ş. (2020). *Osmanlı Ticaret Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Özçaylak, A. (2017). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Yerli Malı Politikaları ve Uygulamaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sümer, F. (1985). *Yabancı Pazarı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Şahinkaya, S. (2009). *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Şen, Ö. (1996). *Osmanlı Panayırları (18.-19. Yüzyıl)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Tezel, Y.S. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. Ankara: Yurt Yayıncılık.

1521'DE BELGRAD'IN OSMANLI KADRAJINA GİRMESİNE ETKİ EDEN DIŞ DİNAMİKLER

Funda DEMİRTAŞ¹

1. GİRİŞ

Sefer ve savaş siyasetin aracı olduğu için siyasi hedefle askerî hedef arasında yakın bir ilişki vardır. Devletler siyasi hedefleri doğrultusunda sefer ve savaşı araç olarak seçtiklerinde sonuçtan emin olmak için içeride ve dışarıda pek çok dinamiği dikkate alırlar. Siyasi, iktisadi, idari, içtimai ve askerî anlamda farklı unsurları içeren bu dinamikler hedefe ulaşmayı sağlayacak nitelikte ise sefer ve savaş yoluna, değilse daha ehven bir yola başvurulur. I. Süleyman (1520-1566) da ilk siyasi ve askerî hedefi olan Belgrad üzerine hareket etmeden önce ülke dâhilinde ve haricinde pek çok dinamiği dikkate almıştır. İç dinamikleri istediği yönde kullanma şansına sahip olan padişah, dış dinamikleri de ciddi bir bedel ödemediği yönde kullanma imkânına sahip olmuştur. Bu çalışmada da Belgrad'ı Osmanlı hedefi haline getiren iki dış dinamikten siyasi bağlamdaki Valois-Habsburg düellosu ile dinî bağlamdaki Katolik-Protestan düellosunu konu edinmiştir. Her iki dinamik kitaplar, makaleler, tezler ve referans kitapları gibi yazımlanmış kaynakların sunduğu veriler ışığında tarihî arka planları dikkate alınarak derinlemesine incelenmiştir. Çalışmayla Belgrad özelinde Osmanlının sefer kararı alırken iç dinamikler kadar dış dinamiklere de ehemmiyet verdiğine, çoklu dinamiklerin seferin akıbeti üzerindeki etkisine, Osmanlının herhangi bir sebepten kadrajına giren ülkelerde

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, fundad@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5454-6389.

yaşananlara yönelik ilgi ve bilgisine, mantıki ve rasyonel bir harp mantığı çerçevesinde sefer ve savaşı bir araç olarak kullanmasına ve sefer düzenlenen tarafı dezavantajlı hale getiren olay ve olgulara açıklık getirme hedeflenmiştir.

2. VALOİS-HABSBURG DÜELLOSU

1521 yılının baharında (Emecen 2011:115; Perjés 1988:VIII) Habsburg ve Valois hanedanları arasında İtalyan toprakları üzerinde hâkimiyet kurma savaşı yeniden alevlenmiştir. İtalya Yarımadası'nı savaş alanına çeviren bu mücadelenin geçmişi XIII. yüzyılın ikinci yarısında Fransa ile Aragon (İspanyol) Krallığı arasında başlayan hâkimiyet mücadelesine kadar uzanmaktadır. 1268'de yarımadanın güneyinde başlayan Fransız hâkimiyeti 1442'de Fransız nüfuzu altında bulunan Napoli Krallığı'nın Aragon Krallığı tarafından ilhak edilmesiyle fiilen son bulmuştur (İnan 2012:170-72). Ancak XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalyan şehir devletlerinin kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklar, Fransa'nın yeniden İtalyan toprakları üzerinde yayılmacı bir politika takip etmesine sebep olmuştur. 1494'te Napoli kralının ölmesiyle boşalan taht meselesi de Fransa'ya fiilî saldırıya geçmek için beklediği fırsatı vermiştir. Fransa herhangi bir engelle karşılaşmadan İtalya harekâtında başarıya ulaşsa da onun bu hızlı ilerleyişinden ve genişlemesinden rahatsız olan Avrupalı devletlerin oluşturdıkları karşıt birlik (Venedik Birliği) sebebiyle kısa bir süre sonra geri çekilmek zorunda kalmıştır (İnan 2012:173-75). Fransa bu saldırısıyla mikro planda İspanya'nın İtalya'daki topraklarını tehdit etse de makro planda papa ve Hristiyan Avrupa üzerinde kuracağı hâkimiyetle İspanya'nın Hristiyan alemindeki liderliğini ele geçirme gayreti içinde olmuştur (Arıkan 1965:246). Bu sebeple de Fransa'nın 1494'te

başlayan bu kısa soluklu macerası 1559'da akdedilen barışa kadar devam eden uzun soluklu savaşlar silsilesinin miladı olmuştur.

1498 yılında Fransa tahtına, İtalyan toprakları üzerinde Fransa'nın tarihî miras hakkına dayanarak yayılmacı bir politika takip eden Valois hanedanından bir kralın oturması ve İtalyan şehir devletlerinin Fransa ile Aragon krallıkları arasında siyasi manevra yapmayı politika haline getirmeleri yarımadayı bir kez daha savaş alanına çevirmiştir. 1499'da Osmanlı ile Venedik arasında başlayan savaşın 1495'te Fransa'ya karşı yapılan Venedik Birliği'ni zayıflatması Fransa'nın aynı yıl İtalya'ya girmesine fırsat vermiştir. Napoli üzerinde yeniden kısa süreli bir hâkimiyet sağlayan Fransa, karşı saldırı ile 1504'te Napoli Krallığı'nı nihai olarak Aragon Krallığı'na devretmek zorunda kalmıştır. Avrupa'da bu süreçte önce Venedik'in genişlemesine karşı Fransa'nın ve Aragon Krallığı'nın da katıldığı Cambrai Birliği (1508), Fransa'nın 1509'da Venedik'i mağlup etmesinin akabinde de Fransa'ya karşı Kutsal Birlik (1511) teşkil edilmiştir. İtalya Savaşları'nın 1494 ile 1516 (Kayapınar 2018:89) yılları arasını kapsayan ilk evresinin sonlarına doğru Fransa ile Aragon Krallığı 1512'de bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Bu kanlı savaşta ezici bir üstünlük sağlayan Fransa, İngiltere'nin saldırısı sebebiyle yarımada dan tekrar çekilmek zorunda kalmıştır. Devletlerarası politikaların anlık değiştiği bu coğrafyada Fransa 1513'te Venedik birliklerinin yardımıyla tekrar İtalya'ya girse de geri püskürtülmüştür (İnan 2012:173-80).

Ocak 1515'te Valois hanedanının başka bir kolundan gelen I. François'nın (1515-1547) Fransa tahtına oturmasıyla İtalya Savaşları yeniden başlamıştır. François, tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Milano dükünün İsviçreli ücretli askerlerinin (Yıldız 2013:104) saldırgan tavırlarını bahane ederek saldırıya geçmiş ve Eylül 1515'te İtalya Savaşları'nda ilk başarısını elde etmiştir. Bu zaferin akabinde Milano Dukalığını işgal ederek yayılmacı bir politika takip eden François, Hristiyan birliğinin

teşkiline engel olduğu için Katolik dünyasındaki kötü imajını silme ve bu işgalini meşru gösterme gayesiyle (İnan 2012:180) gücü karşısında boyun eğen papa ile yıl sonunda görüşerek onun Osmanlı tehlikesine karşı başlatmak istediği kutsal savaşın hamisi ve öncüsü olmuştur (Arıkan 1965:249; Zinkeisen 2011:420).

1516'da François, papa ile imzaladığı antlaşmayla bu tarihe kadar İspanya nüfuzu altında bulunan papaya gücünü onaylatmış ve Hristiyan dünyasının liderliğini İspanya'nın elinden almıştır. Aynı yıl İsviçrelilerle yaptığı daimî barış antlaşmasıyla da (Kayapınar 2018:90) Ceneviz ve Milano'nun hâkimi olmakla kalmamış bir bakıma İtalya'nın kaderini elinde tutan (Zinkeisen 2011:420) yegâne güç haline gelmiştir. Ancak François'nın saltanatının ilk yıllarında elde ettiği bu başarılar onu en güçlü Hristiyan hükümdar yapsa da kısa bir süre sonra lehine olan bu durum aleyhine dönmeye başlamıştır. Zira Ocak 1516'da ölen Aragon Kralı II. Fernando'nun (1479-1516) yerine torunu I. Carlos'un (1516-1556) İspanya tahtına oturmasıyla Avrupa'da güç dengesinin yeniden şekillenmesinin yolu açılmıştır. Hanedanlar arasında yapılan karmaşık evlilikler neticesinde Burgonya (Hollanda, Artois, Flandre, Franche-Comté), Aragon (Aragon, Sicilya, Sardunya, Navarin, Napoli), Kastilya (Kastilya ve İspanya Amerikası) ve Habsburg (Avusturya) krallık ailelerinin varisi olan (Kayapınar 2018:90) I. Carlos, ilk olarak altı yaşında babası Burgonya Dükü Güzel Philippe'in ölümüyle (1506) ondan boşalan tahta oturmuştur (Danişmend 1971:109; Öztuna 1991:349). 1516'da da anne tarafından dedesi olan Aragon Kralı II. Fernando'nun ölümüyle Aragon ve Kastilya krallıkları da kendisine intikal etmiştir (Öztuna 1991:350). Aynı yıl on altı yaşındaki genç kral, gücünü Avrupa'ya tasdik ve kabul ettiren François ile bir antlaşma yaparak Napoli Krallığını almış ancak Milano Dukalığını Fransızlara bırakmak zorunda kalmıştır (Kayapınar 2018:90). Carlos'un baba tarafından dedesi olan Alman İmparatoru I. Maximilian'ın (1459-1519) da tek başına

Fransa'yı Milano'dan çıkarma teşebbüsleri sonuç vermeyince 1517'de Maximilian ve Carlos, François ile Cambrai Antlaşması'nı imzalayarak Osmanlıya karşı müşterek haçlı seferi düşüncesi etrafında birleşmişlerdir (Arıkan 1965:249; Zinkeisen 2011:425-26). Bu düşüncenin fiiliyata geçirilmesi noktasında papanın tüm gayretlerine rağmen bir sonuç alınamamış ve Ocak 1519'da Maximilian ölümüyle Avrupa siyaseti bambaşka bir konuya odaklanmıştır (Zinkeisen 2011:427-34).

Kutsal Roma-Cermen İmparatoru I. Maximilian'ın (1493-1519) ölümüyle boşalan taht için yapılacak seçim hem Avrupa'nın yeni gündemi olmuş hem de yeni bir düellonun fitilini ateşlemiştir. Zira imparatorun yaşça en büyük torunu olan (Yıldız 2013:104) Carlos ile en güçlü Hristiyan hükümdar kabul edilen François arasında taht için amansız bir mücadele başlamıştır. Başlangıçta François'nın genç ve tecrübesiz Carlos'a karşı seçimi kazanacağına dair bir kanaat hasıl olsa da Maximilian'ın son demlerinde torununu halef bırakmak için içeride Alman elektörlerden dışarıda da İngiltere kralı ve papadan aldığı destek sayesinde Carlos (Arıkan 1965:249; İnan 2012:181) avantajlı hale gelmiştir. Seçimin sonucunu belirlemede siyasi kulisler kadar dağıtılan paraların da etkisi olmuş (Emecen 2002:503; Fındık 2002:568), her iki aday da zengin bankerlerden sağladıkları kredilerle elektörleri kazanmaya çalışmıştır. Neticede François'yı milliyetçi duygularla imparator seçmeye yanaşmayan (Danışmend 1971:109) Alman elektörlerin oylarıyla Carlos, Haziran 1519'da Kutsal Roma-Cermen İmparatoru seçilmiş ve V. Karl (1519-1556) namıyla tahta oturmuştur.

François, İtalya Savaşları'nın ilk evresinin sonunda yaptığı çıkarmayla kısa vadede hem kazanmanın keyfini hem de kaybetmenin acısını yaşamıştır. Zira İtalya'yı yağma ederek en güçlü Hristiyan hükümdar olan François'nın bu yayılmacı siyaseti İtalyan devletlerinin ve papanın menfaatlerine halel getirdiği için Hristiyan dünyası Fransa aleyhine dönmüş, bu da

Karl'ın imparator seçilmesinde önemli bir etken olmuştur (Arıkan 1965:247). I. Süleyman'ın tahta çıkmasından bir ay sonra (Emecen 2002:503) Ekim 1520'de resmî törenle imparator ilan edilen (Reston 2011:60-61; Yıldız 2013:105) ve seleflerinden tevarüs eden bütün unvanlarını Kutsal Roma-Cermen İmparatoru unvanı altında birleştiren Karl, hâkimiyet sahasını Baltık Denizi'nden Akdeniz'e kadar genişleterek Fransa'yı çepeçevre kuşatmıştır (Danişmend 1971:108; Emecen 2002:503).

Karl'ın imparator seçilmesiyle geçmişi geç Orta Çağ'a kadar uzanan Fransa-İspanya düellosu Valois-Habsburg düellosuna evrilerek askerî ve ideolojik bağlamda süreklilik arz eden bir çatışmaya dönüşmüştür. Evrensel bir monarşi kurmayı hedefleyen ve uzun süredir bu yönde bir politika takip eden Fransa'nın 1515 çıkartmasıyla elde ettiği üstünlük (Yıldız 2013:108) Karl'ın imparator seçilmesiyle Habsburglara geçmiştir. Zira 1519'da İmparator Maximilian'ın ölümüyle Habsburg tahtının ve topraklarının da sahibi olan Karl, hükmettiği coğrafyanın genişliği ve taşıdığı görkemli unvanlarla Avrupa'nın en büyük ve en güçlü hükümdarı olmuş, hanedanlar arası evliliklerle de nüfuzu İskandinav ülkelerine kadar uzanmıştır (Yücel 2014:9). Avrupa'da Kutsal Roma-Cermen İmparatoru Charlemagne'dan (ö. 814) sonra ilk kez bu kadar büyük bir imparatorluğa hükmetme (Öztuna 2014:29-30) şansı yakalayan Karl, kendi coğrafyasında XVI. yüzyılın başlarından itibaren çoklu devlet yapısını ortadan kaldırma ve potansiyel askerî gücü Osmanlı tehlikesine karşı en yüksek verimlilikte kullanma esasına dayalı bir hegemonyal monarşi kurma düşüncesini doruk noktasına ulaştırarak (Yıldız 2013:105-6) François'nın gerçekleştiremediği evrensel monarşi projesini hayata geçirme imkânı bulmuştur. Bu projenin ilk aşamasında imparator unvanını elde eden Karl'ın ikinci aşamada Habsburglara ait olan Almanya, Avusturya, İtalya ve İspanya'daki topraklar arasında Fransa aleyhine bir köprü bölge oluşturma planı gerginliği sıcak savaşa

döndürmeye yetmiştir. İmparatorluk seçimini kaybeden Fransa yeni topraklar elde ederek kaybettiği üstünlüğü yeniden sağlama ve millî bilincinin etkisiyle topraklarını çepeçevre kuşatan Habsburg hegemonyasından kurtulma (Emecen 2002:503) gayesiyle önce Navarra Krallığı'nın 1512'de İspanya'ya terk edilen yerlerini ele geçirmek için Kuzey İspanya'ya sonra da İtalya'ya saldırarak (Yıldız 2013:108-9) Avrupa'nın batısını savaş alanına çevirmiştir.

İtalya Savaşları'nın bu ikinci evresinde Avrupa'nın iki büyük gücünün birbiriyle savaşıması, diğer devletlerin de doğrudan veya dolaylı olarak bu savaşta taraf olması (Kumrular 2011:18) Avrupa'nın genelinde kutuplaşmayı ve siyasi hizipleşmeyi derinleştirmiştir. Özelde ise bu savaş, uzunca bir süre kronik düşmanı François ile uğraşan Karl'ın evrensel monarşi kurma, tek din altında bütünleşmiş Hristiyan bir Avrupa yaratma ve Osmanlı tehlikesine karşı Hristiyan birliği oluşturma çabalarını saltanatının ilk yıllarında akamete uğratmıştır. Karl'ın imparator seçildiği andan itibaren siyasi hanesine eksi yazılan François açısından ise 1521 yılının sonuna doğru Navarre, Milano, Parma ve Piacenza'nın kaybıyla (İnan 2012:182) başlayan kötüye gidiş Fransa'nın farklı bir siyaset ve profille kıtayı karşısına almasıyla devam etmiştir. Devletin doğu ve batıda izlediği politika “çatışmacı” ve “kaypak” bulunurken François'nın “Pek Hristiyan Kral” unvanı Osmanlı ile iş birliği kapısını araladığı için uzunca bir süre taşıyacağı “Hristiyanlık âleminin haini” etiketiyle yeniden tanımlanmıştır. Ülkenin toprak kaybına, kralın da prestij kaybına rağmen Fransa mensubu bulunduğu Avrupa bloğunun anlayışına göre ahlaklı bulunmayan bu yeni siyasi tavrıyla kıtadaki dengeleri altüst ederek hem kendi açısından hem de Osmanlı açısından bu savaştan kârlı çıkmanın kapısını aralamıştır (Kumrular 2011:11, 14, 16).

Valois-Habsburg düellosunun prelüdü olan Karl'ın imparator seçilmesiyle başlayan süreç, ilerleyişini devam ettirme

noktasında içte gerekli potansiyele sahip olan Osmanlıya dışta da zaman ve emek harcamadan, insan ve para kaybetmeden, askerî ve siyasi manevra yapmadan hedefine ulaşma imkânı vermiştir. Osmanlı açısından çoklu kazanımların yolunu açan bu süreçte önce en zayıf engeli teşkil eden haçlı seferi düşüncesi rafa kaldırılmıştır. Zira Avrupa’da Osmanlıya karşı müşterek bir haçlı seferinden bahsedilirken savaşın coğrafyası, teması ve tarafları bir anda değişmiştir. İlk planda savaşın coğrafyası Avrupa’nın batısına kaymış, teması görünürde Milano meselesi (Emecen 2002:503), tarafları ise Valois ve Habsburg hanedanları olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra savaşın tarafları iki hanedanla sınırlı kalmamış, Habsburgların yanında yer alan devletler kendilerini ya Fransa’ya karşı savaşırken ya da savaşa hazırlanırken bulmuşlardır (Salis 1963:17). Savaşın diğer tarafı Fransa ise imparatorun düşmanı olan Osmanlı, Alman Protestan prensler ve Danimarka gibi müttefiklerle iş birliği yaparak savaşın coğrafyasını oldukça genişletmiştir (Kumrular 2011:18). Avrupa’da Osmanlıya karşı güçlü bir cephe oluşturabilecek devletlerin arasına giren bu nifakla da imparatorluk seçimleri esnasında doğrudan veya dolaylı yoldan her iki adayın da seçilebilmek için ön plana çıkardığı (Arıkan 1965:249) haçlı seferi düşüncesi gündemden kalkmıştır. Osmanlı da Avrupa’nın siyasi birliğini önleme, müşterek haçlı seferini engelleme ve Habsburgları zayıflatma (İnalcık 2003:42) amacına ulaşmıştır.

Sınırları dışındaki merkezlerde olup bitenler hakkında her zaman sağlıklı haberler alan I. Süleyman da genelde Avrupa’nın özelde ise Habsburgların bu meşguliyetinden istifade ederek Belgrad ile başlayan bir dizi sefere ve zafere imza atma imkânı bulmuştur. Avrupa’daki dengeleri altüst eden bu düello, I. Süleyman’ın ilk hedefi olan ve dış yardım almadan kendini koruma gücünden yoksun bulunan Macaristan’ın Osmanlı karşısında askerî, siyasi ve iktisadi anlamda tamamen yalnız bırakılmasını sağlayarak padişaha ilk seferinde dedelerinin

yapamadığını yapma yani Belgrad'ı alma fırsatı vermiştir. Hakeza bu düello padişaha, içte cengâver babasına yaraşır bir oğul olduğunu, dışta da “yırtıcı aslanın yerine geçen yumuşak başlı bir kuzu” (Lamb 2012:32; Reston 2011:64) olmadığını ispatlama şansı da vermiştir.

3. KATOLİK-PROTESTAN DÜELLOSU

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa bir taraftan Valois-Habsburg düellosundan dolayı siyasi anlamda bir kırılma yaşarken diğer taraftan da Katolik-Protestan düellosuyla dinî anlamda bir kırılma yaşamıştır. Almanya'nın Eisleben şehrinde doğan Martin Luther'in (1483-1546) Ekim 1517'de Wittenberg Kale Kilisesi'nin kapısına astığı 95 maddelik manifestosu (Olgun 2006:21, 23; Yıldız 2013:113) ile Protestan reformasyonunu başlatması Katolik-Protestan düellosunun fitilini ateşlemiştir. Yaşadığı bazı olumsuzluklar sebebiyle rahip olmayı isteyen ve genç yaşta Agustin tarikatına giren Luther, kilise ve üniversite hiyerarşisinde hızla yükselerek kilisede papaz, Wittenberg'de de Kitab-ı Mukaddes profesörü olmuştur. Katolik inancının ibadet, tövbe ve bağışlanma öğretilerinden rahatsız olan Luther, dinsel kurtuluş için papalığın ve kilisenin uygulama ve isteklerinin hiçbir etkisinin olmadığını söyleyerek Orta Çağ Katolik inancı açısından büyük bir günah işlemiştir (Olgun 2006:21-22). Luther'in reformasyon teolojisinin ilk işareti kabul edilen bu söyleminde kilisenin içinde bulunduğu durumun birinci dereceden etkisi olmuştur.

1511 yılında Roma'da bulunduğu esnada oradaki genel sefahate bizzat şahit olan Luther'in inancı tamamen sarsılmıştır (Asrar 1972:96). Bu dönemde kilise, her türlü kıymetli varlığı kendi tekelinde tutan ve yüksek harçlar karşılığında başkalarına devreden finansal bir kuruluş haline gelmiştir. Dinî duyguları yüksek müntesiplerine istek ve taleplerini aforoz gibi ağır

cezalarla kabul ettiren, bu sebeple de iradesine karşı çıkılamayan kilisenin serveti zaman zaman ülkedeki gayrimenkulün üçte ikisine ulaşmıştır. Vazifelerini ihmal ederek makam, mevki peşinde koşan ve her türlü vergiden muaf olan din adamlarının elde ettikleri inanılmaz gelirler, başpiskopos ve piskoposları aynı zamanda derebeyi yapmıştır (Yıldız 2013:113-14). Luther'in dinî eğitim aldığı ve kademe kademe yükseldiği Katolik Kilisesi'ne karşı ilk eleştirel yaklaşımı da kilise ya da rahiplik teşkilatına gelir sağlayan kalemlerden biri olan endüljansa yönelik olmuştur.

Hristiyanlıkta inancının aksine davranan bir günahkâr, günahından pişman olup tövbe etme, günahını bir rahibe itiraf etme ve bağışlanma sürecinin sonunda günahından kurtulma hakkına sahiptir. Endüljans da Tanrı tarafından bağışlanan ve manevi karşılığı ödenen bu günahın dünyevi cezasının, kilisenin manevi hazinesi aracılığıyla kilise hukukuna göre bağışlanmasını ifade eden bir uygulamadır (Olgun 2005:329). 1506 öncesi endüljans uygulamalarında bir günahın dünyevi tazminat ya da kefareti dinsel amaçlara uygun tesbih çekme, kiliseye bağış yapma gibi ibadet ve bedeller iken papalığın içinde bulunduğu mali sıkıntıdan kurtulması ve gelirini artırması için başvurduğu yeni endüljans uygulamasında günahlar için parasal bedeller tespit edilmiştir. Bu çerçevede Papa X. Leo (1513-1521) günahın dünyevi cezası karşılığında suça göre bir fiyatın belirlendiği ve bedeli ödendiği taktirde bağışlanmayacak bir günahın olmadığı otuz beş maddelik bir liste hazırlamıştır. İşlenen günahın dünyevi cezasının bedeli olarak kiliseye verildiğinde cennete götüren berat belgesini ifade eden endüljanslar da önceden hazırlanarak tespit edilen ücretlerle halka sunulmaya başlanmıştır (Olgun 2005:332-34).

1506 tarihinde Roma'daki meşhur St. Pierre Kilisesi'nin yapımı için Papa II. Julius (1503-1513) tarafından ilan edilen endüljans (İnalçık 2013:172) kilisenin yapımını sürdüren sonraki Papa X. Leo tarafından gerekli mali desteğin sağlanması için

yinelenmiştir. Papa, kilisenin yapım masrafları yanında papalık sarayının savurgan ve görkemli hayatı için de (Olgun 2005:332) cennetin satıldığı endüljanslar hazırlayarak Hristiyan dünyasını soymuştur. Endüljans kısa sürede bir ticaret konusu olmuş, banka gişelerinde tahvil gibi endüljans makbuzları satılmaya başlanmış (İnalçık 2013:172) hatta karaborsaya düşmüştür (Asrar 1972:96). Endüljansın toplanması için Avrupa'nın pek çok ülkesine endüljans tacirleri gönderen papalık Almanya'da bu işi, denetimi altına üç piskoposluk verilen, bu yüzden de papalığa yüklü miktarda borçlanan Mainz başpiskoposuna vermiştir (Reston 2011:42). Piskopos papalığa ödemesi gereken parayı Alman bankerlerden almış, borcuna karşılık olarak da toplayacağı endüljans gelirlerini göstermiştir. Böylelikle endüljans gelirinin bir kısmı papalık hesabına aktarılırken diğer kısmı piskoposun borçlarına karşılık Alman banker Fugger'in hesabına aktarılmaya başlanmıştır (Olgun 2005:335). Endüljans meselesinde başpiskoposa borç vererek kendi lehine aktif bir performans sergileyen Fugger, 1519'da Karl'ın imparator seçilme sürecinde de aynı performansı sergileyerek (İnan 2012:181) en kârlı çıkan taraflardan biri olmuştur.

Endüljans tacirleri vasıtasıyla Avrupa'nın her tarafına ulaşan dinsel kurtuluş beratları Luther'in bulunduğu Saksonya'nın Wittenberg şehrine de ulaşmıştır. Karşılıksız bağışlanma yerine maddi bedeller karşısında bağışlanma sunan kiliseyi eleştiren Luther de artık açıktan düşüncelerini ifade etmeye ve af ticareti yapan kilise görevlileri şahsında papalığı tenkit etmeye başlamıştır. Katolik Kilisesi'nin genel uygulamalarına, Tanrı anlayışına ve ruhban sınıfının suistimallerine eleştiriler getiren Luther, kutsal metin bilgisiyle sağlam teolojik kanıtlar sunarak endüljanslar üzerine verdiği bir vaazında papalığı çok sert tenkit etmiştir. Akabinde de endüljans eleştirilerini halka ilan etmeye karar vermiştir. O dönemde bir konu üzerinde tartışma başlatmak isteyen kişilerin düşüncelerini

yazdıkları belgeyi herkesin görebileceği bir yere asma geleneğine uyarak da Ekim 1517’de Latince kaleme aldığı karşıt tezlerini kilisenin kapısına asmıştır. “*Endüljanslara Eleştiri ve Doksan Beş Tez*” veya “*Endüljansların Gücü ve Etkisi Üzerine Tartışma*” başlığını taşıyan bu manifesto, ilk bakışta endüljans uygulamasına yönelik bir eleştiri gibi görünse de aslında papalığın otorite ve yetkileriyle ruhban sınıfının çeşitli uygulamalarını eleştiren bir bildiridir (Olgun 2005:337-38). Luther’in Latince kaleme aldığı metin kısa bir süre sonra pek çok dile çevrilerek Fransa, İspanya ve İngiltere’ye de ulaşmıştır (Olgun 2005:340).

Katolik Kilisesi başlangıçta Almanya’nın ücra bir kentindeki sıradan bir papazın eleştirilerini ciddiye almayarak sözleri ve eylemlerinden dolayı hesap vermesi (Reston 2011:39, 43) için bulunduğu Saksonya bölgesinin yöneticisinden onu istemekle yetinmiştir. Kilise ve papalık, yedi elektör prensden biri olan Saksonya prensinin Luther’in dinlenilmeden cezalandırılmayacağını ifade ederek onu Roma’ya göndermeyeceğini bildirmesi üzerine meselenin ciddiyetini anlamıştır. Büyük bir kısmı Almanya’da hüküm süren ve “seçici” unvanını taşıyan elektörlerden biri olan Saksonya Prensi III. Frederick’in etkisiyle Karl, Luther’in Alman prensliğinde sorgulanmasına izin vermiştir. İmparatorluğun siyasal yapısı, zaman zaman imparatorun bu tarzda federatif yapı içindeki prenslerin isteklerini dikkate almasını zorunlu kıldığı için prensler yeri geldiğinde imparatora ve papaya karşı gelmişler, bu da Luther meselesinde Protestan reformasyonunun hızla gelişmesine ve yayılmasına imkân sağlamıştır (Olgun 2006:23).

Luther, Karl’ın izniyle 1518 yılında bir Roma kardinali tarafından Augsburg’da sorgulanmıştır. Kardinal karşısında tezlerini kararlılık savunan Luther, ertesi yıl Leipzig’de Almanya’nın en ünlü ilahiyatçısı Johann Eck ile halka açık bir münazarada karşı karşıya gelmiştir (Reston 2011:44-47). Luther

burada papalığı artık kutsal bir kurumdan ziyade insani bir oluşum olarak gördüğünü, bundan dolayı da papanın günahkârları bağışlama yetkisinin olmadığı söyleyerek papanın dinsel otoritesini reddetmiştir (Olgun 2006:24). Luther'i açıkça Katolik Kilisesi'nin dışına iten bu söylemler, kilisenin dinsel ve dünyevi uygulamalarından oldukça rahatsız olan Alman halkı ve prensleri arasında fazlaca ilgi görmüştür (İnalcık 2013:173-74; Olgun 2006:24; Reston 2011:40-42). Bu aşamada kilise adına Luther'in yazılarını inceleyen bir komisyon onu kilisenin resmî doktrinlerini ihlal etmekle suçlayarak kendisine bu sapkın düşüncelerden vazgeçmesi için altmış gün süre vermiş, aksi taktirde aforoz edileceğini bildirmiştir (Asrar 1972:97; Olgun 2006:24; Reston 2011:40). 1520 Noel günü Wittenberg meydanında aleyhine çıkartılan fermanı yakarak kiliseyi açıkça protesto eden Luther, bunun hemen akabinde 3 Ocak 1521'de kiliseden aforoz edilmiştir (İnalcık 2013:174; Olgun 2006:25).

Luther'i aforoz eden papalık, onu himaye eden Saksonya Prensi III. Frederick'ten Luther'in cezalandırılmasını ya da cezalandırılmak üzere kendilerine verilmesini ve kitaplarının yakılmasını istemiştir. Hiçbir zaman Lutheran olmayan ancak Luther'in adil bir şekilde yargılanmadan kilise tarafından mahkûm edildiğini düşünen prens, bu istekleri kabul etmemiştir. Dahası Alman prenslerin toplanacağı Worms Meclisi'nde (Diet) Luther'in dinlenmesini (Olgun 2006:27) isteyen imparatorluk ileri gelenlerinden biri olmuştur. "*Hristiyan Alman Aristokrasisine*" isimli yazısıyla Karl'ı ve imparatorluk ileri gelenlerini kiliseyi reformize etmeye çağıran Luther'in reform taleplerini milli bir kilise programı gördükleri için sempati duyan Frederick gibi pek çok imparatorluk ileri geleni, kiliseden aforoz edilmesine rağmen Luther'in mecliste dinlenmesini talep etmiştir (Yıldız 2013:114-15). Nisan 1521'de toplanan meclise bu talepleri kabul eden Karl'ın Masumiyet Tezkiresi ile gelen (İnalcık 2013:174) Luther'den yine düşüncelerinden vazgeçmesi

istenmiş ancak Luther, akıl ve kutsal metin ile aksi ispatlanmadığı sürece düşüncelerinin aynı kalacağını söylemiştir (Olgun 2006:27). Worms'ta Luther'in dinsel eleştirilerinin sebebiyet verdiği dinî ihtilafın haricinde Alman sınıflarının yirmi iki üyelik hükûmette nüfuzlarını artırma ve dış politikada etkin olma çabaları ön plana çıkmıştır. Osmanlı tehlikesi karşısında yalnız kalan Macaristan'a yardım arama gayesiyle meclise gelen (Kumrular 2011:38; Zinkeisen 2011:444) Macar delegasyonunun üyesi Werböczi de Luther'i düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Mecliste imparatorun düzenleyeceği İtalya seferi için ne kadar asker toplayabileceği tartışılırken Fransa elini daha çabuk tutarak harp ilan etmiştir. Bu sebeple imparatorun öncelik sıralamasında Fransa ilk sıraya yerleşmiş, Osmanlı tehlikesi ikinci, Luther hadisesi de üçüncü planda kalmıştır (Perjés 1988:VIII-IX).

İmparator, 1517'de Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı bildiriye kadar bilinmeyen sıradan bir rahibin dinsel eleştirilerinin sosyal bir olgu olarak imparatorluk meselesi haline gelmesinden huzursuz olsa da Luther'in papalık karşısı bazı söylemlerine katılmıştır. Mesela; Luther'in papanın otoritesinin azaltılmasına dair düşüncelerini beğenmiş ama papalığın tamamen kaldırılmasını değil kendisine bağlanmasını istemiştir. Siyasiler, kilisenin mal varlığı ve egemenliğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma hayalleriyle Luther'e yaklaşırken kilise Luther'in cezalandırılması gereken dinsel bir sapkın olduğuna dair Worms Fermanı'nı yayınlamıştır. Luther'i durdurmayı amaçlayan bu fermanla Luther'in arkadaşlarının, takipçilerinin, taraftarlarının, destekçilerinin ve koruyucularının da yakalanarak mallarına el konulacağı ilan edilmiştir (Olgun 2005:28-29). Karl bu noktada beklenenin aksine papadan yana bir tavır takınarak herkesi şaşırtmıştır (Asrar 1972:97). Karl'ın bu tavrında bir imparator olarak kendisini Katolik kilisesinin ve inancının koruyucusu (Kumrular 2011:62) addetmesinin etkisi olmuştur.

Nitekim Karl, sapkın ilan edilen Luther'e karşı yaptığı Nisan 1521 tarihli açıklamasında bunu "... soyum ölümlerine kadar Roma Kilisesi'nin sadık çocukları olan asil Alman ırkının en Hristiyan imparatorlarına, Katolik İspanya krallarına ... dayanmaktadır; onlar daima Katolik inancının, kutsal ayinlerinin ... savunucusu olmuşlardır. Bu nedenle sözünü ettiğim atalarımın ve benim şimdiye kadar sürdürdüğüm her şeyi bundan sonra da sürdürmeye katiyen kararlıyım." ifadeleriyle dile getirmiştir (Yıldız 2013:114). Ancak, hem Hristiyanlığın seküler lideri hem de koyu bir Katolik olarak dinsizliğin yani Katolik inancı dışındaki bütün mezheplerin ve dinlerin yok edilmesini en önemli vazifelerinden biri kabul eden (Yıldız 2013:60) Karl, ilk defa Worms Meclisi'nde Protestanlara karşı tavır takınarak Luther'in düşüncelerini yaymasını şiddetle yasaklasa da Fransa ile giriştiği mücadeleden dolayı Protestanlar aleyhine aldığı sert kararları uygulama imkanı bulamamıştır (Perjés 1988:66-67).

Papanın aforozdan sonra Luther'in tutuklanması yönündeki isteğini Almanya'daki elektörlerin muhalefetine ve şövalyelerin başkaldırısına sebep olacağı endişesiyle yerine getiremeyen Karl (İnalcık 2013:174-75), meclisten sonra da bir taraftan kilisenin baskısıyla Worms Fermanı'na uyarak prenslerden Luther ve taraftarlarını kovuşturmalarını isterken diğer taraftan Luther yanlısı prenslerle Osmanlı tehlikesi sebebiyle iyi geçinmek zorunda kalmıştır. Prenslerin Luther'e yapılan baskının kilisenin hatalarını kabullenmek anlamına geleceği, bunun da halkı isyana teşvik edeceği (Olgun 2006:30) yönündeki düşünceleri, Fransa'nın dışarıda açtığı cepheye ilaveten Protestanların da içeride ikinci bir cephe açmalarına sebebiyet vererek Karl'ın işini oldukça zorlaştırmıştır.

Siyasi bağlamda Valois-Habsburg, dinî bağlamda da Katolik-Protestan düellosu genelde Avrupa'yı özelde de Habsburgları kendi coğrafyalarında birbirleriyle savaşılmaya mahkûm ederken I. Süleyman'a kısa vadede kafasına göre bir

Macaristan tasarımının yolunu açmıştır. Kendini korumak için bağımlı olduğu dış yardımı alamayan Macaristan'ın içte de Katolik-Protestan mücadelesi sebebiyle potansiyel gücünden olması savunma mekanizmasını zayıflatarak (Savaş 2002:556) ülkeyi Osmanlı ordusunun önünde açık bir saha haline gelmiştir. Papa tarafından aforozla lanetlenen Luther'in daha sonra "*Türk'e Karşı Savaş*" adlı eserinin başında zikrettiği "Türlere karşı savaşmak, bu kamçıyla günahlarımızın cezasını veren Tanrı'ya karşı gelmek gibidir" (Asrar 1972:100) ifadesinin Macaristan'a da sirayet etmesiyle halk ve ruhban sınıfının Osmanlıya karşı savaşmaktan vazgeçmesi (Zinkeisen 2011:466) de Luther'in Macaristan savunmasına vurduğu ikinci darbe olmuştur. Karl'ın kronik yazarlarının da sıkça kullandığı "Türk'ün Katolik halkının günahları yüzünden kendilerine ceza olarak gönderildiği" klişesini işleyen ve bir propaganda unsuru olarak kullanan (Kumrular 2011:59) Luther, papaya müsamaha göstermeleri sebebiyle Tanrı'nın Hristiyanlara verdiği bir ceza olarak gördüğü (Yıldız 2013:118) ve "Tanrı'nın kırbacı" olarak nitelendirdiği (Yıldız 2013:120) Osmanlının 1529'da Viyana önlerinde görünmesiyle bu düşüncesinden vazgeçerek (Asrar 1972:102-3; Yıldız 2013:120; Zinkeisen 2011:482-83) Macar savunmasına vurduğu darbeyi Habsburg savunmasına vurmamış, Habsburglara açıktan destek vermeye başlamıştır (İnalcık 2003:43).

Katolik-Protestan düellosunda papa da dinî, siyasi ve mali anlamda güç kaybına uğramıştır. Osmanlıya karşı planlanan müşterek haçlı seferlerinin maddi ve manevi anlamda baş aktörü olan papanın bu güç kaybı ve Protestan mesaisi de haçlı seferi düşüncesinin rafa kalkmasında etken olmuştur.

Bu düellodan Fransa ve Protestanlarla ittifakı Avrupa siyasetinin en temel unsuru haline getiren Osmanlı kadar Protestanlar da kârlı çıkmıştır. Zira Habsburgların Fransa, Osmanlı ve papalık ile yaptığı savaşlar onları Protestanlara ödün vermeye zorlayarak Protestanlığın sonunda resmen tanınmasına

imkân vermiştir (İnalcık 2003:42). Protestanlar genelde Avrupa'nın özelde de Habsburgların dinî ve siyasi bütünlüğünü bozarak Osmanlı ilerleyişine zemin hazırlamış, Osmanlı ilerleyişi de Protestanlığın yayılmasında adeta Tanrı'nın özel bir lütfu olmuştur (Asrar 1972:108; Yıldız 2013:60).

4. SONUÇ

Tahta çıktıktan sonra iç dinamikleri kontrol altına alma noktasında sıkıntı yaşamayan I. Süleyman, dış dinamikleri de ekstra bir çaba sarfetmeden kendi hedefleri doğrultusunda kullanma fırsatı yakalamıştır. Bu noktada, geçmişi XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar giden Fransa-İspanya düellosunun XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Valois-Habsburg düellosu şeklinde yeniden alevlenmesi I. Süleyman'a kısa vadede ilk seferini zaferle taçlandırma uzun vadede ise bir dizi başarılı sefere imza atma imkânı vermiştir. Görünürde Milano Dukalığı sebebiyle başlayan ancak Valois ve Habsburg hanedanları arasındaki daha köklü ve derin çekişmelere dayanan bu düello, Osmanlının genişleme sahası içine giren ve kendini savunma noktasında papalık başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinden gelecek yardımlara bağımlı bulunan Macaristan'ı bu siyasi krizin ilk kurbanı yapmıştır. Orta Avrupa ve Akdeniz hegemonyası için rekabete girişen iki büyük imparatorluğun oyun sahası içinde kalan Macaristan, beklediği yardımı alamayarak Osmanlı hücumu karşısında yalnız ve çaresiz kalmıştır. Zira Karl, kendisini hedef alan François ile uzunca bir süre savaşmak zorunda kaldığı ve bu savaş sonlandırılmadan Osmanlı'ya karşı harekete geçmenin güç hatta imkânsız olduğunu düşündüğü için Osmanlı ile Habsburglar arasındaki son tampon/köprü devletin içinde bulunduğu felaketin boyutlarını fark edememiştir. Bu da I. Süleyman'ın Macaristan üzerindeki planlarını gerçekleştirme düşüncesini körüklemiştir. Nitekim Karl, I. Süleyman'ın

Tuna'nın ötesine uzanan planlarının Avrupa'daki dengeleri ve güç dağılımını değiştireceğinden ve bundan en çok Habsburgların etkileneceğinden bihaber iken padişah Avrupa devletlerinin arasındaki savaşı fırsat bilerek çıktığı seferden eli boş dönmemiştir.

Avrupa'daki güç dengelerini değiştirerek yeni eğilimlerin, siyasetlerin ve hizipleşmelerin doğmasına sebebiyet veren bu düello, papanın iki hükümdar arasında bir uzlaşma sağlayarak her iki tarafın da enerjilerini kapılarına dayanan Osmanlı tehlikesine karşı kullanmaları noktasındaki gayretlerine rağmen bir kez daha Avrupa'yı "Pax Christiana"dan uzaklaştırarak I. Süleyman'a bu siyasi krizden faydalanma fırsatı vermiştir.

I. Süleyman'ın mükemmel bir zamanlamayla sefer kararı vermesinde ve bunu başarıyla sonuçlandırmasında Valois-Habsburg düellosunun sebep olduğu siyasi kriz kadar Katolik-Protestan düellosunun sebep olduğu dinî kriz de etkili olmuştur. Zira 1521 öncesinde henüz kuvve halinde olan Protestan öğretileri, bu tarihten sonra Avrupa'nın genelinde ve özellikle Almanya'da isyanlar ve savaşların patlak vermesinde etkin bir güç haline gelerek kuvveden fiile geçen bir olgu olmuştur. Katolik dünyasının eski kuvvet ve kudretini ciddi anlamda sarsan bu olgu, Avrupa'nın siyasi durumu kadar dinî durumunu da yakından takip eden Osmanlı için Avrupa bloğunun dinî anlamda da parçalanması anlamına geldiği için kısa vadede Osmanlı-Macar uzun vadede de Osmanlı-Habsburg mücadelesinde Osmanlının elini kuvvetlendiren bir koz olmuştur.

Luther ve taraftarlarının Osmanlıya karşı düzenlenecek Haçlı seferi için papanın para toplamasına karşı çıkmaları da iktisadi ve siyasi anlamda yine Osmanlının işine yaramıştır. Onların bu işin imparatorun eliyle yapılmasını istemeleri sebebiyle Karl, birbirini takip eden meclislerde konuyu gündeme

getirmiş ancak maliyetlerin yüksekliği, papa gibi onu da sadece bu seferi düşünmek ve konuşmak zorunda bırakmıştır.

Son tahlilde imparator dışarda François içerde de Protestanlarla mücadeleyi siyasetinin odak noktası haline getirdiği için Mohaç'a kadar imparatorluğunun doğu sınırından gelen tehlikeye ilgisiz kalarak Osmanlı ilerleyişinin önünü açmıştır. Padişah da imparatorun bu meşguliyetlerinden istifade ederek istediği gibi bir Macaristan dizaynı yapma, Avrupa'nın siyasi ve dinî birliğini bozma, müşterek haclı seferi düşüncesini bertaraf etme ve doğrudan Macarları dolaylı yoldan da Habsburgları zayıflatma hedeflerine ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Arıkan, Muzaffer. 1965. “XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 23(3-4):239-56.
- Asrar, Ahmet. 1972. *Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Âlemi*. İstanbul: Büyük Kitaplık.
- Danişmend, İsmail Hâmi. 1971. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. 2. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Emecen, Feridun. 2002. “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”. ss. 501-20 içinde *Türkler*. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Emecen, Feridun M. 2011. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Fındık, Tahsin. 2002. “Osmanlı Belgelerinin Tanıklığı ile XVI. Yüzyılda Osmanlı-Fransız İlişkileri”. ss. 567-74 içinde *Türkler*. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnalcık, Halil. 2003. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- İnalcık, Halil. 2013. *Rönesans Avrupası*. 4. bsk. editör E. Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, Sertuğ Galip. 2012. “1494-1559 İtalyan Savaşları ve Osmanlı Devleti’nin Bu Savaşlara Katılması”. *History Studies* 4(2):169-96.
- Kayapınar, Ayşe. 2018. “İstanbul’un Fethinden Augsburg Antlaşması’na Kadar Avrupa Tarihi (1453-1555)”. ss. 78-102 içinde *Ortaçağ-Yeniçağ Avrupa Tarihi*, editör L. Kayapınar ve E. Afyoncu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Kumrular, Özlem. 2011. *Osmanlı-Habsburg Düellosu*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Lamb, Harold. 2012. *Muhteşem Süleyman Kanuni*. 1. bs. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Olgun, Hakan. 2005. “Katolik Kilisesi’nin Endüljans Uygulaması ve Protestan Reformuna Etkisi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18(18-19):327-46.
- Olgun, Hakan. 2006. *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*. İstanbul: iz Yayıncılık.
- Öztuna, Yılmaz. 1991. *Devletler ve Hânedanlar*. C. 4. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- Öztuna, Yılmaz. 2014. *Kanûnî Sultân Süleymân*. 5. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Perjés, Géza. 1988. *Mohaç Meydan Muharebesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Reston, James. 2011. *Kanuni ve Şarlken*. 1. bsk. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Salis, Renzo Sèrtoli. 1963. *Muhteşem Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Savaş, Ali İbrahim. 2002. “Osmanlı Devleti ile Habsburg İmparatorluğu Arasındaki Diplomatik İlişkiler”. ss. 555-66 içinde *Türkler*. C. 9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yıldız, Yusuf. 2013. *Osmanlı- Habsburg İlişkileri*. 1. bsk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, Yaşar. 2014. *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl*. 3. bsk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm. 2011. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453-1574)*. C. 2. 1.bsk. editör E. Afyoncu. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

TARİH ÇALIŞMALARI

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com